



ҚОҒАМДЫҚ КЕҢЕС –  
ХАЛЫҚ пен БИЛІК  
АРАСЫНДАҒЫ ДӘНЕКЕР

2-бет



КЕЛЕСІ ЖЫЛЫ  
ИНФЛЯЦИЯ  
ТӨМЕНДЕЙДІ

2-бет



СЕРІНІҢ  
СЕРТКЕ ТАҚҚАН  
СЕМСЕРІНДЕЙ

7-бет

# ҚАЗАҚҰНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№43 (1018) 24.10.2022 жыл



## БАТЫР БАУКЕҢ РУХЫ

Шырт ұйқыда жатыр екенмін,  
телефонның ащы шырылы оятып  
жіберді.

– Ұйқымды бұзған кім болды  
екен? – Ренжи телефон тұтқасын  
құлағыма тостым.

– Мамытбек! – Баукеңнің даусы.  
Тез ширай қалдым.

– Оятып жібердім бе?

– Иә.

– Пырылдап ұйықтай беретін  
мысықпысың? Артық ұйқы  
денсаулыққа – зиян.

8-9  
бет

# ҚАРУ-ЖАРАҚ САТАТЫН ДҮКЕНДЕР ЖАБЫЛСЫН

ҚАРУДЫҢ ЗАРДАБЫН ТАРТЫП ЖАТҚАНДА ОНЫ САТУДЫҢ ҚАНША ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР?



3  
бет

Тәуелсіздік алғаннан бергі жылдарда біздің еліміз осы қару-жарақтың зардабын аз тартып келе жатқан жоқ. Мемлекет қарамағындағы әскери саланың өзі қару-жарағын дұрыс қадағалай алмай қаншама қасірет әкелді. Соңғы он жыл ішінде Арыс қаласының маңында төрт рет жарылыс болған екен. Жүздеген отбасылары баспанасыз қалып, адам өлімі де орын алды. Мемлекеттік әскери сала қоймадағы қаруына ие бола алмай отырғанда жекеменшік қару сататын дүкендерден не күтуге болады? Оған мысал ретінде осы жақында Қостанайдағы қару-жарақ дүкенінің жарылуын атасақ та жеткілікті. Прокуратураның анықтауынша оқ-дәріні дұрыс тасымалдаудың және дұрыс сақтамаудың салдары оқыс оқиғаға әкеліп соққан. Қару-жарақ дүкенінде болған қатты жарылыста төрт адам көз жұмып, тағы жетеуі түрлі деңгейдегі жарақаттар алды.



## ЭКОНОМИКАНЫҢ НАҚТЫ СЕКТОРЫНА ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ КЕРЕК

Квазимемлекеттік сектордың мұндай бақылаусыздығы мемлекеттік компаниялармен, олардың әкімшілік және қаржылық ресурстарымен физикалық тұрғыдан бәсекеге түсе алмайтын жеке кәсіпкерлікке бәсекелестік қысым түрінде қосымша теріс нәтижеге ие. Нәтижесінде квазимемлекеттік сектор жеке экономика мен бизнестің дамуын жасанды түрде тежейді, бәсекеге қабілетті бизнес-қоғамдастықтың әлеуетін ашуға кедергі жасайды.

4  
бет

## ПРОЕКТ ПО ВЫСАДКЕ 2 МЛРД ДЕРЕВЬЕВ СРЫВАЕТСЯ?

В Казахстане нередко объявляется какая-нибудь масштабная программа, которая со временем выполняется лишь частично, либо по разным причинам не выполняется, либо превращается в очередной «воздушный замок». Была надежда, что эта практика дорогой «показухи», за которую к тому же никто не несет ответственности, в новом Казахстане уйдет в прошлое...



10  
бет



## ЭЛТАЙ АЙМАҒАНБЕТОВ – ЕЛ АРДАҚТЫСЫ

6  
бет

## ҚОҒАМДЫҚ КЕҢЕС – ХАЛЫҚ пен БИЛІК АРАСЫНДАҒЫ ДӘНЕКЕР

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Алматы облысы жұртшылығымен кездесуде қоғамдық бақылаудың маңызды рөл атқаратынын атап өтті.

«Біз Президенттік басқару үлгісін ұстанамыз. Парламенттің рөлін арттыра түсеміз. Осы орайда, мен мына мәселеге ерекше назар аударғым келеді. Елімізде қоғамдық бақылауды барынша күшейту қажет. Бүгінде еліміз бойынша 256 қоғамдық кеңес бар. Былтыр «Қоғамдық кеңестер туралы» заңға өзгерістер енгізілді. Олардың құзыры едәуір кеңейді. Мен осы салаға азаматтық қоғам өкілдерін көптеп тартуды тапсырдым», — деп атап өтті Президент.

Оның айтуынша, қазір олардың үлесі 86 пайызға жет-

кен. «Биыл Ұлттық құрылтай құрылғанын білесіздер. Оған әрбір өңірдің қоғамдық кеңесінен бір өкіл мүше болды. Қоғамдық кеңестер халық пен биліктің арасындағы дәнекерге айналуда тиіс. Келісім болса, кез келген мәселенің шешімі табылады. Сондықтан, халықтың өкілі ретінде белсене жұмыс істеу қажет.

Тұрғындар өздерінің арқылы мемлекет басқару ісіне қатысады. Қоғамдық бақылауды жүзеге асырады. Бюджет қаражатының қалай жұмсалып жатқанын қадағалайды. Өзекті мәселелерді билік органдарына жеткізеді. Осылайша, қоғамдық кеңес елге мемлекет саясатын түсіндіреді. Бір сөзбен айтқанда, қоғамдық кеңестерге зор жауапкершілік жүктеліп отыр.

Осы кеңестердің ел ішіндегі беделін арттыруға баса мән беру

керек. Оның мүшелері түйткілді мәселелерді батыл көтеріп, оны шешу жолдарын ұсынуы қажет. Тұрғындардың талап-тілегіне әрдайым құлақ асып отырған жөн. Жұрт сонда ғана қоғамдық кеңеске сенім артып, қолдау көрсетеді. Халық өз пікірін билікке келелі кеңестер арқылы жеткізуі керек. Сондықтан мемлекеттік органдармен бірлесіп, үйлесімді жұмыс жасау қажет», — деп түйіндеді Мемлекет басшысы. Сонымен қатар іс-сапар барысында Алматы облысы бойынша теңдестірілген территориялық дамуды, білім беру және медицина инфрақұрылымын, өңдеу өнеркәсібін, көлік және энергетика жүйесін, агроөнеркәсіп кешенін, туризм саласын өркендетудің бағытын ұстануды атап өтті.

## КЕЛЕСІ ЖЫЛЫ ИНФЛЯЦИЯ ТӨМЕНДЕЙДІ

Премьер-Министр Әлихан Смайлов елімізде инфляцияны тежеуге қатысты атқарылып жатқан қадамдарды атады.

«Әлемдік сарапшылар дүниежүзілік экономика рецессия кезеңіне өтіп жатқанын айтып жатыр. Бұл ретте біз орта мерзімді перспективада тұрақты экономикалық дамуға бағытталған саясатты жүзеге асырып отырмыз. Инфляцияға тоқталсақ, Ұлттық банкпен бірлесіп, оны тежеу бойынша кешенді шараларды жүзеге асырып жатырмыз. Бұл тұрғыда жүйелі әрі жедел шаралар ескерілген», — деді Әлихан Смайылов Мәжілістің жалпы отырысында.

Оның айтуынша, жүйелі

шаралар ішкі нарықты отандық тауарлармен қамтамасыз етуге және импортқа тәуелділікті азайтуға, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жоспарын жүзеге асыруға бағытталған. «Жедел шаралар аясында бірінші кезекте логистика, монополияға қарсы, сыртқы сауданы реттеу заңмен белгіленген әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының 15 пайыздық сауда үстемесіне бақылау жасау, сондай-ақ форвардтық сатып алу, тұрақтандыру қорларын қалыптастыру және басқа да шаралар ескерілген. Қабылданған шаралардың нәтижесінде келесі жылы инфляция 7,5%-9,5%-ға дейін төмендейді, ал одан кейінгі жылдары тағы да төмен болады деп есептейміз», — деді Үкімет басшысы.

### 2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ

ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы



### 2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ

ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

### ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОРТАЛЫҚ САЙЛАУ КОМИССИЯСЫНЫҢ ҮНДЕУІ

#### ҚҰРМЕТТІ САЙЛАУШЫЛАР! 2022 ЖЫЛҒЫ 20 ҚАРАША ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ КЕЗЕКТЕН ТЫС САЙЛАУЫ

Сайлауға қатысуға конституциялық құқықты іске асырудың кепілі Сіздің сайлаушылар тізіміне енгізілуіңіз болып табылады.

Тізімдерді дауыс беруге арналған нақты учаскесінің аумағында тұрғылықты жері бойынша тұрақты тіркеу негізінде жергілікті атқарушы органдар (әкімдіктер) жасайды. Тұрақты тіркеуі жоқ азаматтар тізімдерге олардың орналасқан жері бойынша әкімдіктерге берген өтінішінің негізінде енгізіледі.

Дауыс беру күні тіркелген жері бойынша сайлау учаскесіне келе алмайтын әрбір азамат дауыс беру күніне бір ай қалғанда, яғни 2022 жылғы 20 қазанынан кешіктірмей тиісті әкімдікке өтініш беріп, олардың нақты орналасқан жері бойынша сайлау учаскесінде тіркелуге құқылы.

Өтініш түскен кезде әкімдік азаматты тіркелген жері бойынша

сайлаушылар тізімінен шығаруды және оны дауыс беретін учаскенің тізіміне енгізуді ұйымдастырады.

Осы құқықты:

- дауыс беру күні тіркелген жері бойынша болмайтынын білетін азаматтар;

- басқа қаладан келген, арнаулы орта және жоғары оқу орындарында оқитын, жатақханалардан тыс тұратын студенттер;

- вахталық әдіспен жұмыс істейтін азаматтар пайдалана алады.

Азамат сайлаушылардың бір ғана тізіміне енгізіле алады.

Сайлаушылар тізіміне тіркелген жеріңіз бойынша енгізілгеніңізді тиісті әкімдіктің сайты немесе Call-орталығы арқылы тексеруге болады.

2022 жылдың 4 қарашасынан бастап Сізге өз учаскеніңдегі сайлаушылар тізіміндегі деректеріңізді тексеру мүмкіндігі берілетін болады.

#### ҚҰРМЕТТІ САЙЛАУШЫЛАР!

Сіздерді құқықтық сауаттылық танытып, өзіңіздің сайлауға қатысуға конституциялық құқығыңызды іске асыруға шақырамыз!

Өзіңізді сайлаушылар тізіміне енгізу үшін қажетті заңдық маңызы бар әрекеттерді уақтылы қабылданыңыз!

ӘРКІМНІҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

### О Б Р А Щ Е Н И Е ЦЕНТРАЛЬНОЙ ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ КОМИССИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

#### УВАЖАЕМЫЕ ИЗБИРАТЕЛИ! 20 НОЯБРЯ 2022 ГОДА ВНЕОЧЕРЕДНЫЕ ВЫБОРЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Гарантией реализации конституционного права на участие в выборах является включение Вас в список избирателей.

Списки составляются местными исполнительными органами (акиматами) на основании постоянной регистрации по месту жительства на территории конкретного участка для голосования. Граждане, не имеющие постоянной регистрации, включаются в списки на основании поданного заявления в акиматы по месту их нахождения.

Каждый гражданин, который не будет иметь возможность прибыть в день голосования на избирательный участок по месту своей регистрации, не позднее чем за месяц до дня голосования или 20 октября 2022 года, вправе подать заявление в соответствующий акимат и зарегистрироваться на избирательном участке по месту своего фактического нахождения.

При поступлении обращения

акимат организует исключение гражданина из списка избирателей по месту регистрации и включение его в список того участка, на котором он будет голосовать.

Воспользоваться данным правом могут:

- граждане, которым известно, что в день голосования они не будут находиться по месту регистрации;

- иногородние студенты, обучающиеся в средних специальных и высших учебных заведениях, проживающие вне общежитий;

- граждане, работающие вахтовым методом.

Гражданин может быть включен только в один список избирателей.

Проверить включение себя в список избирателей по месту регистрации можно через сайт или Call-центр соответствующего акимата.

С 4 ноября 2022 года Вам будет предоставлена возможность проверить данные о себе в списке избирателей на своем участке.

#### УВАЖАЕМЫЕ ИЗБИРАТЕЛИ!

Призываем проявить правовую грамотность и реализовать свое конституционное право на участие в выборах!

Своевременно примите необходимые юридически значимые действия по включению себя в список избирателей!

ВАЖЕН ГОЛОС КАЖДОГО!

Центральная избирательная комиссия Республики Казахстан

Тағы да атыс! Сырттан жау шаппай-ақ, Сәтбаев қаласының ортасындағы Ulytau Mall сауда үйі маңында бір адамды атып кеткен. Оқиға 19-20 жастағы жігіттер арасындағы төбелестен басталып, көлікпен қашқан кезде 24 жастағы тұрғынға оқ атқан. Жарақат алған азамат қазір ауруханада жатыр. Күдіктілер ұсталып, тергеу амалдары жүргізілуде. Қару-жарақты қолдану арқылы болатын ауыр қылмыстар біздің елде жиі орын алып келе жатқаны белгілі. Солардың кейбірін ғана еске алсақ, 2021 жылғы 20 қыркүйекте Алматының Алатау ауданындағы Ақбұлақ шағын ауданда 54 жастағы Игорь Дужнов мылтықтан оқ жаудырып, бес бірдей адам қайтыс болды. Олардың арасында сот орындаушысы, екі полицей және екі бейбіт тұрғын бар. Тұрғындардың бірі үйдің жаңа қожайыны болса, екіншісі оның танысы. Бір сәтте бес отбасы қара жамылды. Игорь Дужновтың кейін сот арқылы өмір бойы түрмеге қамалғанынан не пайда? Асыраушысынан айырылған жанұялардың жағдайын кім ойлайды?

Қоғамда қарапайым аңшылық қаруының қылмыс құралына айналуы жөнінде осы тектес түрлі пікірлер бар. Аңшылар қауымдастығы мен оның жақтастары болып табылатын қару сатушылар мылтықтардың қылмысқа қатысы шамалы дейді. Бір айтарлығы, ПМ ӘПК Азаматтық және қызметтік қару айналымын бақылау басқармасының бастығы Марат Отыншин өзінің бір мәлімдемесінде әлгіндей террорлық шабуыл болмаса, елімізде негізінен заңды, ресми тіркелген аңшылық қарумен ешқандай қылмыс жасалмағанын жеткізген

• Дүбірлі дүние

## САХАРОВ СЫЙЛЫҒЫ УКРАИНА ХАЛҚЫНА БЕРІЛДІ

Еуроодақ Андрей Сахаров атындағы сыйлықты Украина халқы мен осы елдің президенті Владимир Зеленскийге берді. Бұл туралы Еуропарламент өкілі Роберт Метсол хабарлады.

Украина халқын, Украина президенті Владимир Зеленскийді және Украина азаматтық қоғамының өкілдерін бұл сыйлыққа Еуропарламенттің бірнеше фракциясы ұсынды. Сахаров сыйлығы – Еуроодақтың азаматтық қозғалысының ең беделді сыйлығы. Былтыр Сахаров сыйлығын ресейлік оппозиционер Алексей Навальный, оның арғы жылы Беларусь оппозициясы, 2018 жылы украиндық режиссер Олег Сенцов (Ресей аннексиялап алған Қырымда тұтқындалған еді) алған еді. Сенцов Ресей түрмесінен шыққан соң Еуропарламентте сөз сөйлеген.

## НӘСІЛШІЛДІККЕ ҚАРСЫ ШЕРУГЕ ШЫҚТЫ

АҚШ-тың Лос-Анджелес қаласында нәсілшілдікке қарсы наразылық шарасы өтті.

Жиналған топ қала басқармасының кеңес мүшелерін қызметтен кетуін талап етуде. Халықтың ашуына таяуда әлеуметтік желіде тарап кеткен шенеуніктердің өзара телефонмен сөйлесу кезіндегі аудио-жазбасы түрткі болды. Жиналған жұртшылық кеңес мүшелері Зевин де Леон мен Гил Седильоны лауазымды қызметтен босатуды талап етті. Шерушілердің сөзінше, демократиялық елде адамдарды нәсіліне қарай бөліп жаратын адамдар билік басында отырмауы тиіс. Халық шаһар әкімдігінің алдына жиналып, жол қозғалысына бөгет жасады. Демократиялық ел болғандықтан қала басшылары халық талабына құлақ асуға, аталған шенеуніктер қызметтен кетуге міндетті.



## ҰЛЫБРИТАНИЯ ПРЕМЬЕРІ ОТСТАВКАҒА КЕТТІ

Ұлыбритания премьер-министрі Лиз Трасс 20 қазанда отставкаға кететінін жариялады. Ол премьер қызметінде 44 күн ғана отырды. Трасс – Британия тарихында лауазымында ең аз отырған премьер-министр атанды.

«Жаңа премьер тағайындалғанша бұл қызметте қала беремін» деген Лиз Трасс 6 қыркүйекте Консервативтер партиясының лидері әрі премьер-министр болып тағайындалған болатын. Трасс билікке келген соң салық реформасын енгізбек болған, бірақ оның бұл бастамасы қоғам қарсылығына ұшырап, үлкен митингіге жалғаса жаздады. Трасс халық сынынан соң қаржы министрінің ауыстыруға мәжбүр болған. Енді халық талабы бойынша өзі де бұл лауазымды босатуға мәжбүр. Ол бұл қызметке Борис Джонсонның орнына келген. Джонсон да премьерліктен шумен кеткен-ді.

2-3-бетті дайындаған  
Зейнолла ҚАБИОЛЛАҒҰЛЫ

# ҚАРУ-ЖАРАҚ САТАТЫН ДҮКЕНДЕР ЖАБЫЛСЫН

## ҚАРУДЫҢ ЗАРДАБЫН ТАРТЫП ЖАТҚАНДА ОНЫ САТУДЫҢ ҚАНША ҚАЗЖЕТТІЛІГІ БАР?

Тәуелсіздік алғаннан бергі жылдарда біздің еліміз осы қару-жарақтың зардабын аз тартып келе жатқан жоқ. Мемлекет қарамағындағы әскери саланың өзі қару-жарағын дұрыс қадағалай алмай қаншама қасірет әкелді. Соңғы он жыл ішінде Арыс қаласының маңында төрт рет жарылыс болған екен. Жүздеген отбасылары баспанасыз қалып, адам өлімі де орын алды. Мемлекеттік әскери сала қоймадағы қаруына ие бола алмай отырғанда жекеменшік қару сататын дүкендерден не күтуге болады? Оған мысал ретінде осы жақында Қостанайдағы қару-жарақ дүкенінің жарылуын атасақ та жеткілікті. Прокуратураның анықтауына оқ-дәріні дұрыс тасымалдаудың және дұрыс сақтамаудың салдары оқыс оқиғаға әкеліп соққан. Қару-жарақ дүкенінде болған қатты жарылыста төрт адам көз жұмып, тағы жетеуі түрлі денгейдегі жарақаттар алды.



Елімізде қару-жарақты ашық сатуға ресми түрде рұқсат беру осы қайғылы оқиғаларға себеп болды десек қатеспейтін шығармыз. Айталық, Қантар оқиғасы кезінде қаншама қару ұрланды. Тек Алматы және Жамбыл облыстарының екі полиция департаменттерінен қылмыскерлер 800-ге жуық атыс қаруын, оның ішінде 262 автомат, 501 тапанша, 12 гранатомет, пулемет және 60 мыңнан астам оқ-дәрілер ұрланған деген деректер жарияланды. Осы мәлімет бойынша аңшылық дүкендерін және қойық қорғау және құнды органдардың қару-жарақ арсеналдарынан барлығы 3 мың қару ұрланған. Осыншама көлемдегі қолды болған қарудың тек үштен бірі немесе 771 бірлігі ғана табылған. «2 мыңнан астам қару-жарақ, соның ішінде автоматтар, мылтықтар, тапаншалар мен гранатометтер, сондай-ақ тапаншалар өлі де қылмыскерлердің қолында. Онымен бүкіл полкті қаруландыруға болады. Бейбіт тұрғындарға бұл қару қажет емес екені түсінікті. Ол елдегі жағдайды тұрақсыздандыру үшін ұрланған. Барлық осы фактілер бойынша қылмыстық істер тергелуде», - деген болатын Бас прокурор Берік Асыллов.

Толық емес деректер бойынша бүгінде Қазақстанның өзінде 120-ға жуық аңшылық қару-жарақтарды сататын дүкендер бар екен. Қолданыстағы бар қаруға негізгі қадағалау жасайтын ПМ дерегіне, қазір қазақстандықтардың қолында 284 мың дана қару заңдастырылған. Ал жалпы елімізде 210 мыңға жуық адам аңшы қаруын иеленген, бұл халықтың шамамен 2 пайызын құрайды. Оның 35 мыңынан 2 және одан да көп түрлі мылтықтар бар екен. Осы бір ресми деректің өзі бізде қару сату даңғыл жолға қойылғанын көрсетпей ме? Ал қоғамда бұған қатысты оқыс оқиғалар орын алған сайын мәселе көтеріліп келді. Тұрғындарымыздың басым көпшілігі негізінде қару сату ісіне түбегейлі қарсы, ол қоғам үшін қауіпті деп санайды.

Рас, елімізде орын алған түрлі қылмыстық оқиғалардан соң бірқатар шаралар қабылдана бастады. 2016 жылдың 5 маусымында Ақтөбе қаласында теракт болып, лаңкестер қаладағы «Паллада» қару-жарақ дүкені мен ұлттық

гвардияның бөлімшесіне шабуыл жасады. 18 шілде күні Алматы қаласында бір ғана адам 5 бірдей полициейге және зейнетке шыққан подполковник пен шекара қызметінің қызметкеріне оқ атты. Қайғылы оқиғалардан кейін қоғамда террористердің басты нысаны болған қару-жарақ дүкендерін жабу-жаппау туралы өткір пікірталас туындағаны белгілі. Бұл мәселе тіпті Мәжілісте де қаралған болатын. Әсіресе Ақтөбедегі трагедиядан кейін ПМ Әр адамның 4 аңшы қаруынан артық ұстауына шектеу қоюды, бұрынғыдай бір қолға 10 мылтық берілмеуі керектігін ұсынды. Сақшылар оны елдегі аңшылық қаруы бар адамдардың мүддесіне қарағанда тұтас қоғамның қауіпсіздігі қымбат деген ұғыммен түсіндірді. Онысы дұрыс болды. «Біз адамдардың қару сатып алуына қарсы емеспіз. Бірақ нәліктен оған 2 емес, 10 қарудың қажет болғанын дәлелденіздер. Әрине, аңшылықтың түр-түрі бар екенін түсінеміз. Бұл ретте адам қандай аңшылықпен айналысатынын тандасын. Біз бұл шектеуді Қазақстанда терроризм болмағанда енгізбес едік. Болашақта заңсыз қару иеленудің барлық мүмкіндіктерінің жолын кескеніміз жөн. Атыс қаруын иелену бойынша адамдардың құқығын шектеп отырғанымыз жоқ. Бірақ бір қолға 4 қару жеткілікті» деген-ді Мәжіліс депутаттары алдында сол кездегі ПМ вице-министрі Рашид Жақыпов.

Атыс қаруын иеленген адамдардың аң аулау құқығын шектеуге болмайды деген қағида қаруларды сатуға негіз болып тұрған айтқандай қаруға иелік етуге жоғарыдан 210 мың адамның бәрі бірдей аңшылыққа шығып жатқанына да күмән келтіруге болады. Көбісінің қарулары үйлерінде «қантарулы» түр. Сол қарулардың күндердің күнінде қылмыс құралына айналмауына кім кепілдік бере алады. Екіншіден, аңшылықпен бірге олардың брокерлерге айналуы да мүмкін ғой. Ондай жағдайлар да жоқ емес. Брокерлер қорықшы Ерлан Нұрғалиевті атып өлтіргені сияқты қылмыстарға да баруы әбден мүмкін.

болатын. Оның айтуынша, Қазақстандағы қылмыстар газ баллоншалары, пневматикалық және сигналдық қарулар арқылы жасалатын көрінеді. ПМ Әкімшілік полиция комитетінің мәліметінше, 2017 жылдан бері елімізде сол қарулармен 129 қылмыс жасалған. Оның 28-і – қарақшылық, 79-ы – бұзақылық және үшеуі өлтіруге оқталу әрекеттері екен. Сонда кейін мәлім болғанындай Ақтөбе, Тараз бен Алматыда болған лаңкестік оқиғалар аңшылық қару арқылы жасалғанын қайда қоямыз? Бақылаушы органның бұл мәлімдемесі көпшіліктің көңілінен шыға қоймады. Қарудың аты қару оған аса жауапкершілікпен қару сатқандығын, тіпті қару сататын дүкендерді жабуды талап етті.

Үкімет тарапынан тұрғын үйлер, қоғамдық орындар, мәдениет мекемелері және денсаулық сақтау орындарының жанында орналасқан аңшылық дүкендерін жауып, оларды өз алдына жеке ғимарат етіп көшіру жөнінде шұғыл шешім қабылданды. Қарусыздандырудың тағы бір шарасы – мылтықтары мен тапаншаларын ішкі істер органдарына тапсырғаны үшін 30 мың мен 150 мың теңге аралығында сыйақы берілді. Бұл үшін бюджеттен миллиардтаған қаржы бөлінді. Нәтижесінде ел азаматтарынан 20 мың қару сатып алынды. Бұл да мәселені толық шешпесі анық, заңсыз сақталған қанша қару қолда қалғаны белгісіз. Қаруды заңды сататын қару сату қалаша қару айналымда жүргені де беймәлім.

Қару-жарақ сату қылмысқа жол ашып беретінін біле тұра неге оған рұқсат береміз деген сұрақ қоғамда жиі қойылады. Оған айтар биліктің уәжі дайын. Олардың ойынша жалпы өркениеттің техникалық жетістігі саналатын қару-жарақтың әлемнің басты дамыған мемлекеттерінде еркін сатады. Бұл да бизнестің бір түрі, мемлекетке салық түріндегі қомақты қаржы түседі дейді. Сонда қаншама қасірет әкеліп жатқан қару-жарақ саудасы біздің экономикамызды тіреп тұрғаны ма? Әлде сол елдермен басымыз бірге жаралған ба? Қит етсе «Батыста солай!» деген дәйектерін алға тартатын бізде жаман әдет бар. Батыстықтар қолындағы қарумен бір-бірін қырып тастаса, біз де соны қайталауымыз керек пе? Қару-жарақ сатуды заңмен тоқтатсақ біз дамыған ел болмай қаламыз ба? Дамудың да, бизнестің де өзге түрлері толып жатыр. Қару сатқанша бір цех ашып, халық тұтынатын тауарлар шығарсын. Ондай мүмкіндіктер бар ғой, соңғы жылдары шағын және орта бизнесті дамыту бағытына бағытталып отырған бағдармалар қабылданып іске аса бастады.

Қазақстанда «Терроризмге қарсы күрес туралы» заң 1999 жылы шілде айында қабылданды. 2016 жылы заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Соған сәйкес қару-жарақтың жекелеген түрлерінің саудасы мен сақталуына бақылау күшейтілді. Ал атыс пен адам өміріне қауіп төндіру осы күнге дейін тоқтар емес. Сондықтан халықтың басым бөлігінің талабын ескере отырып қару-жарақ сататын сауда орындарын жауып, осы бағыттағы заңды барынша қатайту қажет.



бөлінбеген ресурстары бар мемлекеттік органдар жыл сайын борыштық міндеттемелерге терендей түсуде.

Осылайша, бюджет тапшылығын жабу және бұрын тартылған қарыздарды өтеу мақсатында 2023 жылы 5,7 трлн. теңге сомаға, оның ішінде Сыртқы қарыз алу есебінен қосымша қарыз алуды жүзеге асыру жоспарлануда. Бірақ онсыз да Қазақстанның сыртқы қарызы ағымдағы жылы 164 млрд. АҚШ долларды құрайды. Қаралып отырған бюджетте мемлекеттік қарыздың биылғы ЖІӨ-ге 27,6%-ға және 2023 жылы ЖІӨ-ге 29,4%-ға дейін өсуі байқалады. Бюджет кірісіне қатысты Мемлекеттік

комиссияны барлық соманың 0,25% мөлшерінде төлейтінін, яғни ұзартудың 4 жылы ішінде қосымша комиссия шенеуніктердің асықпауына байланысты ғана салық төлеушілердің қалтасынан артық төленген 10 млн. АҚШ долларын құрайтынын ескеру қажет.

Бұл жоба туралы ғана емес: Үкіметтің сыртқы қарыздарының 11-і мерзімдерін бірнеше рет ұзартумен жүзеге асырылуда; тағы 7 қарыз резервке қойылды, содан кейін халық ақшасының негізсіз жоғалуымен мүлдем жойылды. Осыған байланысты мен Маргарет Тэтчердің «Мемлекеттік ақша деген түсінік жоқ, Салық төлеушілердің ақшасы деген

на сәйкес Қазақстан халқына Жолдауында Ұлттық қордан берілетін трансферттер тек қана сыни инфрақұрылымды дамытуға және жалпыұлттық маңызы бар жобаларға бағытталуы тиіс.

Дегенмен, кейбір үлкен шығындар бірқатар сұрақтар туғызады. Мәселен, екінші деңгейдегі банктерде орналас-тырылған жеке тұлғалардың депозиттері бойынша өтемақсат төлеуге 2023 жылы 183 млрд теңге нысаналы трансферт жоспарланған.

Бұл шара минималды жинағы бар азаматтарды қорғайтын маңызды шара.

Бірақ оның ілеспе әсері банктердің теңгелік өтімділігін сақтауды білдіреді. Сондықтан оны Ұлттық қорды емес, Ұлттық Банк пен банктердің қаражатын тарта отырып жүргізген жөн болар еді. Мемлекет оларды тағы қанша уақыт құтқарып, ал банкирлер болса осы ақшадан миллиардтаған табылмаған дивидендтер жазып береді?

«Балаларға арналған Ұлттық қор» бағдарламасы бойынша соңғы тапсырмаларды ескере отырып, ағымдағы іс-шараларды іске асыруға Ұлттық қор қаражатын пайдалануды қайта қарау өте маңызды. «Ақ жол» фракциясы бюджет шығыстарының құрылымында экономиканың нақты секторына инвестициялар мен қолдау шараларының төмендеуі байқалғанына назар аударады.

Егер 2022 жылға осы мақсаттарға 2,7 трлн. теңге немесе жалпы шығыстардың 14,4% көзделген болса, онда 2023 жылы көлем екі есеге жуық - 1,6 трлн. теңгеге дейін немесе шығыстардың жалпы құрылымына 7,9% дейін төмендейді. Өнеркәсіпті (467-ден 181 млрд. теңгеге дейін) және ауыл шаруашылығын (748-ден 431 млрд. теңгеге дейін) қолдау екі-екі жарым есе төмендейді. Бірақ тіпті бұл қаражатты жергілікті әкімдіктер жиі әлеуметтік тесіктерді жабуға бағыттайды. Ал депутаттардың бөлінген қаражатты экономиканың тиісті секторларына, ең алдымен ауыл шаруашылығына бекіту туралы ұсынысын Үкімет қолдамады.

Демек, үкімет қайтарымсыз шығындарды көбірек қаржыландыруға ниетті, ал бюджет кірістерін көбейтетін және кеңейтетін инвестициялар, керісінше, азаяды.

Бұл қазіргі уақытта тапқаннан көп ақша жұмсау ғана емес, болашақта табуды жоспарлағаннан да көп ақша жұмсауды білдіреді.

Құрметті әріптестер, біз өмір сүру сапасын арттыру және ұлттық табысты қоғамның барлық топтары арасында әділ бөлу үшін Президент бастамашылық еткен әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландыруды ұлғайту негізінде ұсынылған бюджетті қабылдаймыз. Көріп отырғаныңыздай, бұл процесс өте күрделі, тіпті ауыр деуге болады, сондықтан біз бюджеттің жалпы бағытын қолдауымыз керек. Сонымен бірге, біз Үкіметтің назарын халықтық ақшаны басқарудағы көрсетілген оқшылықтарға қайта-қайта аударамыз.

Назар аударғаныңыз үшін рахмет!

«Ақ жол» демпартиясының баспасөз қызметі

# ЭКОНОМИКАНЫҢ НАҚТЫ СЕКТОРЫНА ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ КЕРЕК

«АҚ ЖОЛ» ПАРТИЯСЫНЫҢ ТӨРАҒАСЫ АЗАТ ПЕРУАШЕВТЫҢ 2023-2025 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БЮДЖЕТ ЖОБАСЫ БОЙЫНША СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ

## Құрметті әріптестер!

«Ақ жол» фракциясы 2023 жылға арналған бюджеттің дербес кірістерінің (трансферттерді есептемеген) бірден 3,2 трлн. теңгеге жоспарланған өсуін қолдайды. Бұл оң үрдіс.

Сонымен қатар, мұнда ең үлкен үлес салмағын (97,5%) салық түсімдері алады, оның негізгі үлесі ҚҚС және КТС түсімдеріне тиесілі.

Салық түсімдерін ұлғайту көздерінің бірі цифрландыру мен фискалды әкімшілендіруді жақсарту болып табылады.

ҚҚС бойынша көзделген өсім 32%-дан астамға сараланған салық салуды енгізу жөніндегі Президенттің тапсырмасына ешқандай қатысы жоқ екенін атап өту қажет деп санаймыз. Егер біз қазіргі салық сүйесінің негізгі бенефициарлары – банктер мен табиғи шикізатты экспорттаушылар – ҚҚС қайтарылуынан немесе оны төлеуден толығымен босатылғанын ескеретін болсақ; демек, олардың салық жүктемесін түрестіру, ең алдымен, КТС-қа байланысты болуы керек.

Егер салық түсімдері бойынша болжамда жылдар бойынша одан әрі өсу бекітілсе, онда салықтық емес түсімдер бойынша, керісінше, биылғы жылы 402 млрд. теңгеден 2024 жылы 291 млрд. теңгеге, яғни 38%-ға кезек-кезеңімен төмендету көзделген. Салықтық емес түсімдер құрылымындағы ең үлкен үлес квазимемлекеттік сектор кәсіпорындары акцияларының мемлекеттік пакеттеріне дивидендтерге тиесілі екенін түсіну қажет.

«Ақ жол» фракциясы жыл сайын үш жылдық бюджетті бекіту кезінде дивидендтік саясатты, квазимемлекеттік секторды қатаң сына алады. Тіпті «Самұрық-Қазына» қорының дивидендтік саясатына сәйкес жыл сайын бюджетке жіберілетін дивидендтер мөлшері жүйе құраушы компаниялардың пайдасының 50%-нан тұруы тиіс. Алайда, тіпті бұл талаптың

өзі орындалып жатқан жоқ. «Ақ жол» демпартиясы бюджетке ұлттық компаниялардың таза пайдасының 100%-ын алуды, ал Қордың жаңа жобаларды қаржыландыруын Парламентте бекіту арқылы жүргізу қажет деп санайды.

Мұндай тапсырманы Президент Қ. Тоқаев 2020 жылы берген болатын, алайда іс жүзінде Қор таза табыстың 12%-ын ғана төледі. Биылғы жылы мемлекетке төленген дивидендтер сомасы тағы да сектордың таза табысының 10% ғана құрайды және мұндай деңгей қаралып отырған бюджеттің барлық жылдарына кепілге қойылған.

Айта кету керек, квазимемлекеттік сектор экономиканың 60% құрайды. Сондықтан, оның табысы болса, Парламент мемлекет есебінен қалыптасатын нақты қаржы ағындарының жартысына жуығын ғана көреді. Қалған сомаларға Үкімет пен ұлттық компаниялар өз қалауы бойынша, Парламент қаржыларын және бюджеттік рәсімдерден тыс билік етеді. Сонда «ықпалды Парламент» пен «Есеп беретін Үкімет» деген қайда?

Квазимемлекеттік сектордың мұндай бақылаусыздығы мемлекеттік компаниялармен, олардың әкімшілік және қаржылық ресурстарымен физикалық тұрғыдан бәсекеге түсе алмайтын жеке кәсіпкерлікке бәсекелестік қысым түрінде қосымша теріс нәтижеге ие. Нәтижесінде квазимемлекеттік сектор жеке экономика мен бизнестің дамуын жасауды түрнестейді, бәсекеге қабілетті бизнес-қоғамдастықтың әлеуетін ашуға кедергі жасайды.

Шын мәнінде, елде мемлекеттік-монополиялық экономика қалыптасты. Егер әділ Қазақстан туралы айтатын болсақ, онда мемлекеттің нарықтық қатынастарға араласуы және квазимемлекеттік сектордың көлемін қысқартудан бастау керек. Оның үстіне, қолында квазимемлекеттік сектордың



кепілдік бойынша мемлекеттік емес қарыздарды ескере отырып, үкіметтік борышты өтеуге және оған қызмет көрсетуге жүктеме лимиттерден едәуір асады (2023 жылы лимиттің 9,5%-ға артуы), 2024 жылы 9,9%-ға), 2025 жылы 12,6%-ға артуы).

Бұл ретте, Есеп комитетінің бағалауы бойынша, Үкімет борышының ұлғаюының себебі қарыздарды тиімсіз жоспарлау және игеру, тәуекелдерді жеткіліксіз пысықтау және қарыз алу құралдарының экономикаға әсері болып табылады.

Бұған «Шығыс-Батыс», «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» автомобиль жолдарын дамыту бойынша ХҚДБ сыртқы қарыздары бірнеше рет ұзарту қаралып табылады. Іске асыру кезеңі 2013-2023 жылдарға белгіленді, бірақ нақты игеру 2019 жылдан басталды, 2021 жылдың қорытындысы бойынша 1,068 млрд. АҚШ долларынан 92,8 млрд. теңге игерілді, яғни шамамен 22% құрады. Іске асырудың жаңа мерзімі 4 жылға ұзартылды. Бұл ретте Қазақстан қарыздың пайдаланылған сомаларын ғана емес, сондай-ақ резервтеу үшін жыл сайынғы

түсінік бар» деген сөздерін еске саламын.

«Ақ жол» демпартиясының фракциясы Мемлекеттік сыртқы қарызды белгілі мерзімде игермеген үшін дербес жауапкершілікті көздейтін «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодекске жақында қабылданған өзгерістер жауапты тұлғаларға қолданыла бастайды және аталған тәжірибені бұзады деп үміттенеді.

Осыған байланысты, «Ақ жол» фракциясы сыртқы борыш мәселелері бойынша парламенттік тыңдаулар өткізуді ұсынады.

Бюджеттің шығыс бөлігі туралы. Жалпы, біз халықтың осал топтарының кірістері теңестірілуіне қолдаймыз. Сонымен бірге, Ұлттық қордан трансферттердің жоспарланып отырған төмендеуіне қарамастан, Ұлттық қордың төмендетілмейтін қалдығы бойынша ковенанттың ЖІӨ-ге 30% - ға (2022 жылы ЖІӨ-ге 30%-ы) және 2023 жылдары ЖІӨ-нің 25% және 29,1%-ы) және мұнай тапшылығы деңгейі бойынша (2023-6,4% орнына 6,8%) сақталмауы күтілуде.

Президенттің тапсырмасы-

Ақиқатын айтсақ, қазір ғаламдық қауіпсіздік қыл үстінде тұр. Әлем сонау 1962 жылғы СССР мен АҚШ арасындағы тарихқа «Кариб дағдарысы» атауымен енген текетірестен де ауыр күй кешіп отыр. Айналамыздың бәрінде алауыздық. Ресей мен Украин арасындағы қарулы қақтығыстар соңы алапат соғысқа әкелді. Тіпті, ядролық қару қолданыла ма деген үрей басым. Одан қалса, Алатаудың арғы бөктеріндегі Қырғыз бен Тәжік ағайындардың қақтығысы, Әзірбайжан мен Армения арасындағы дүрдараздық та төрткүл дүниені бірталай тіксінтті. Сонымен қатар Ирандағы ереуілді алыңыз. Одан қалса, Қытай армиясы толық жауынгерлік дайындық жағдайын жариялады. Мұны бәрі сіз бен бізді ойландыруы тиіс. Себебі, ірі державалар арасындағы өзара сенім күн өткен сайын сөтінген барады. Бұл біздің Қазақ еліне кері әсерін тигізбей қоймайды. Дәл осы сәтте арбаны да сындырмай, өгізді де өлтірмей шығу оңайға соқпайды.

сайын 828 миллион адам асауқатсыз күн кешуде. Аштыққа ұшырағандардың 60%-ы қарулы қақтығыстар болып жатқан аумақта немесе олармен іргелес мемлекеттердің азаматтары.

Ол аз десеңіз, сарапшылардың пікірінше, еріксіз көшікон мәселесі де күн санап артып келеді. Биыл 7,3 миллионнан астам азаматтар атамекенінен алыстап, шетелден баспана іздеуге мәжбүр болған.

Әлемдік экономикадағы жағдай инфляцияның өсуімен,

Бюджет кірістері бойынша жоспар 125 млрд теңгеге асыра орындалған.

Әр қиындық жана мүмкіндіктерге жол ашатыны белгілі. Ал сол мүмкіндіктерді мүлт жібермей, оңтайлы сәтті ұтымды пайдалана білу — көрегенділіктің көрінісі. Бұл тұрғыда да Президентіміз нақты тапсырма берді: «Біз инвестициялық капитал үшін болып жатқан жаһандық күрестің куәсіміз. 1400 ірі шетелдік компанияның әрбір екіншісі қызметін тоқтатты не-

шешу» маңызды. Әрі айналамыз үш жылдан астам уақытта Қасым-Жомарт Кемелұлының демократияға бастаған қадамын айқын көріп, біліп отырмыз. Нәтижесінде, «ақиқаты осы» деп қос өкпемізді қолымызға алып, шаужайланып тебінгенде алдымызға жан салмайтынды шығардық. Әрине, дұрыс. Әйткенмен, жалқылық ақиқат, жалпылық кесел тудырмауын пайымдауымыз маңызды.

Анығын айтқанда, қазір саяси ойын ойнап, бәсекелестің

# ОЙЛАН, ҚАЗАҚ!

Анығында, Қаңтар оқиғасынан кейін кейбір сарапшылардың Қазақстанның көпвекторлы саясатының келешегі бұлдыр дегенін де оқып білдік. Өйткені, әлемдегі геосаяси қысымның күрт артуына байланысты өңірлік деңгейдегі «ойыншыларға» бейтараптық таныту күн өткен сайын қиындап барады.

Одан қалса, «Қаңтар қасіретінен» және Еуропа парламентінің қарарынан кейін елімізге санкция салына ма деген қауіп туындағаны ақиқат.

Алмағайып тұста Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаевтың кәсіби дипломаттық қадамы нәтижесін берді. Еуропа парламентінің қарары объективті емес деп танып, ондағы бірнеше депутат Қазақстанның мүддесін қорғады.

Осы сәттерде шығыстағы Қытай, Үндістан, Шығыс Азия елдерімен, іргеміздегі Ресей және орталық Азия мемлекеттерімен, тіпті, Мұсылман әлемімен, батыстағы халықаралық ұйымдармен қарым-қатынасты нығайту бойынша маңызды қадамдар жасалғанын көрдік. Әңгімеміз «дәмсіз» болмасын, дәйектермен «тұздайық».

Естеріңізде болса, 25 қаңтар «Орталық Азия — Қытай» онлайн саммиті өтті. Арасына көп уақыт салмай 5 ақпанда XXIV Қысқы Олимпиада ойындарының ашылу салтанатынан кейін Бейжіңде Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев пен Қытай басыршысы Си Цзиньпин келіссөз жүргізу мақсатында дөңгелек үстел басында бас қосты. Нәтижесінде, сауда-экономикалық байланыстар нығайтып, «Бір белдеу және бір жол» мегажобасын дамытуға басымдық берілді.

Аталған сапар барысында Қытайдың мемлекеттік резиденциясына үш елдің ғана басшылары орналасқан: Ресей Президенті Владимир Путин, Пәкістан Премьер-министрі Имран Хан және Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев. Қытай билігінің бұл берері да көп нәрседен хабар берамы да көп.

Үндістан елімен ынтамықтастық байланыс та өз жемісін беріп келеді. «Оңтүстік векторды» нығайтуға жасалған қарекет нәтижесінде Қазақстан мен Үндістан арасындағы тауар айналымы 3 млрд АҚШ долларына жеткен. Күні кеше Түрікменстан президенті Сердар Бердімұхамедов Астанаға ат басын бұрды. Екіжақты келіссөз



нәтижесінде екеуара саудасаттық айналымын 1 млрд долларға жеткізуге уағдаласты.

Елімізде әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшылары съезінің өтуі де — маңызды оқиға. Оған Рим Папасының өзі қатысқанын көріп отырмыз. Кейіннен екі жыл бойы резиденциясынан алыстамаған Си Цзиньпин алғашқы сапарын Қазақстанға бастады. Әлбетте, бұл қадам қазақ Көшбасшысының алпауыттар алдындағы абыройының асқақтығын айғақтап тұр.

Астанада өткен Азия саммиті де елімізді жаңа белестерге көтергенін байқап отырмыз. Әлем назары Ақордаға ауып, аумалы-төкпелі тұста бірлігімізді бекемдей алған мемлекетімізге таңдана әрі қызғана қарады. Батыс басылымдары саммит жайында ой қозғағанда Ресей мен Украин арасындағы соғыс Қазақстанға жаңа мүмкіндіктер ашып отыр деп жарыса жазуда.

Рас, осынау алаң-еңел сәттің өзінде «қауіпсіздік мекеніне» айналып, үздіксіз даму жолынан жаңылмағанымыз — бағалауға тұрарлық еңбектің көрінісі. Себебі, қазіргі уақытта жаппай ашаршылық көптеген елдердің шаңырағын шайқалтуда. Деректерге сүйенсек, әлемде күн

**Астанада өткен Азия саммиті де елімізді жаңа белестерге көтергенін байқап отырмыз. Әлем назары Ақордаға ауып, аумалы-төкпелі тұста бірлігімізді бекемдей алған мемлекетімізге таңдана әрі қызғана қарады. Батыс басылымдары саммит жайында ой қозғағанда Ресей мен Украин арасындағы соғыс Қазақстанға жаңа мүмкіндіктер ашып отыр деп жарыса жазуда.**

жұмыс орындарының қысқаруымен және экономикалық құлдыраумен сипатталады.

Осыған орай Ресей-Украина арасындағы соғыс әлем бойынша азық-түлік бағасының күрт өсуіне әкеп соқты. Бүгінде халықаралық валюты күрделі 2022 жылы жаһандық инфляция болжамын 8,3%-ға дейін көтерді. Тіпті, алпауыт деген АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде инфляция деңгейі соңғы 40 жылда болмаған рекордтық көрсеткішке жетті. Нақтыласак, АҚШ-та — 8%-дан асты, ал Еуроаймақта — 10%.

Әйткенмен, жаһандық сынқатерлерге карамастан, оңтайлы жүргізілген дипломатиялық келіссөздер, жоспарлы стратегия нәтижесінде елімізде тұрақты экономикалық өсім сақталуда. 2022 жылғы қаңтар-тамызда Қазақ экономикасының өсу қарқыны 3,1% құраған.

**Демек, дүние дүрбелеңге түскен сәтте кежегені кері тартпай, әр нәрсені Абай айтпақшы «ұғынысып, келісіп, жанжалсыз шешу» маңызды. Әрі айналасы үш жылдан астам уақытта Қасым-Жомарт Кемелұлының демократияға бастаған қадамын айқын көріп, біліп отырмыз. Нәтижесінде, «ақиқаты осы» деп қос өкпемізді қолымызға алып, шаужайланып тебінгенде алдымызға жан салмайтынды шығардық. Әрине, дұрыс.**

сәт емес. Себебі, таразы басында тәуелсіздік тағдыры тұр.

Әлемдік дүмпуді оңтайлы пайдаланып отырған кейбір ел ішіне іріткі салушылар қазір ақпараттық майданға бел сыбана кірісті. Олардың арамза ойы — ел ішін ыдырату. Дәл осылай «Қаңтарда» қол жеткізе алмаған билікті басып алу.

Шындығында, қазақтың басынан не өтпеді дерсіз. Бабаларымыз аттың жалы, түйенің қомында жүріп күн кешті. Тәуелсіздік таңы атқанға дейін «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама», қолдан жасалған ашаршылық пен соғыстан көз ашпадық. Тіпті, ядролық қаруды да кесепатын көрген біздің қазақ.

Ендеше, еліміздің аузы енді ғана аққа, жамбасы таққа тигенде дербестіктің қадірін қашырып алмайық.

Тарих төреші «Күш — бірлікте» екенін дәлелдеп келеді. Бұл қадам көне заманнан қазақтың арман-аңсары. Себебі, бабаларымыз «Бірлік қылмай ел оңбас» деген.

Мен біреуді мақтап, ендігісін даттаудан аулақпын, тек ақиқатқа анық қарап, ердің еңбегін бағалай білуіміз маңызды деп есептеймін. Көпке топырақ шағуран аулақпын, әйткенмен жошарыда алақанымдай, мемлекетке пайдасы тұрмақ, қолындағы баласы, қойнындағы қатынына шамасы келмегендер ақылманға айналғанына күйінесін.

Ал Қасым-Жомарт Тоқаевтың дипломатиялық қадамы мен саясаткерлікке ғаламтық елдерін таңдандырып отырғанын ғаламтор дәлелдеп береді.

Шындығында, ғаламдық сын сағатында кәсіби дипломат, сұңғыла саясаткерлер ғана елін тығырықтан алып шығатыны ақиқат.

Сондықтан қазіргі президенттік сайлауға асқан жауапкершілікпен қараған абзал. Себебі, ендігі кезеңде абыройымыздың асуы да, берекеміздің қашуы да өзімізге байланысты.



Қайнар ЖҰМАҒОЖА

Тәуелсіздігіміздің отыз бәрінші жылы да өз мәресіне жетуге таяу қалды. Толағай табыстар мен іргелі істерге толы, қиындығы мен ауыртпалығы қатар жүретін әр жылымыз тарих жылнамасына таңбадай басылып тіркелуде. Бүгінгі жас ұрпақ өткеннен бейхабар. Жасымыз жетіпкістен асқан біздер бала да қазақ әкелеріміздің жанқиярлық бейнеткеш адал еңбектенуін көзбен көріп өстік.

Сондай адал еңбегімен елімізге танылған ұстаздардың ұстазы Әлтай Аймағанбетовтің биылғы жыл 110 жылдық мерейлі той жылы. Әйгілі Хазіреті Әлі: «Маған бір әріп үйреткен кісіге қырық жыл қызмет етуге дайынмын» деген екен. Сол айтқандай аса қадірлі ұстазым Әлтай Аймағанбетовті осы күні өте бір сағынышпен қанша жыл өтіп кетсе де қимастықпен есіме аламын. Әлтай ағай дүниеден өткенде Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы Екпінді ауылының орталығындағы шағын алаңда үлкен жиын митинг болған еді. Онда облыс, аудан басшылары мен ауыл азаматтары бірінен соң бірі шығып сөйлеп, Әлтай ағайдың өмірбаяны, еңбек жолы мен азаматтық қасиеттерін айтып, аяулы ұстазбен қоштасқан болатын. Оқушылардан орта буын сыныпта оқитын оқу озаты пионер Жетпісбаев Тұңғышбай сөйлеп, қадірлі ұстазымен жылап тұрып қоштарды. Сапталған ұстаздың қолына түгел жылап, үлкендер де аяулы азаматты қиыспай көздеріне жас алды. Соңында ұстаздың мүрдесі ақ кигізге оралып қойылған табытты ауылдан он шақырым жердегі көне қала Сығанақтағы мазаратқа қарай жаяу көтеріп халық шұбырып бара жатты. Сөйтіп абзал азамат Отанын жанындай сүйген патриот ұстаз Әлтай Аймағанбетов 48 жасында-ақ талбесіктен жер-бесікке аттанып кете берді.

Аймағанбетов Әлтай 1912 жылы Қызылорда облысы Шиелі ауданы Сорбұлақ болысы №5 ауылдық советінде дүниеге келген. Анасы 1915 жылы, әкесі 1921 жылы қайтыс болған. Анадан үш жасында, әкеден тоғыз жасында жетім қалған Әлтай ағаларының қарамағында болған. Ана мен әкеден жастай айырылған қайсар баласын оқырып, ауыл молдасынан арапша хат таныған. Жастайынан білім қуып Әлтай өте зерек болып өскен. Әуелі Ташкент қаласындағы жұмысшылар факультетін (раб-факты) бітірген. 1928 жылы Жаңақорған ауданы аралына жанақорған шаңырақ көтерген кезде Әлтай Аймағанбетов ауданда жалпы сауатсыздықты жою науқанына белсене қатысты. Жас жігітті көпшілік қауым өз орталарына ықыласпен тартып, он алты жасында алғашқы жастар қатарында комсомол мүшелігіне қабылданды. Болашағы зор балаң жігіт сол бір күндерден бастап, күндіз мектеп балаларын оқытса, кешке колхозшылар мен ауылдың ересек ұл-қыздарын жинап алып оқытып, сауатсыздықты жоюға белсене араласып кетті. 1931-32 жылдары ашаршылық жайлап, жастарды оқытуға біраз қиындықтар туындайды. Оның үстіне талантты жастарды оқыту үшін арнайы ғимарат та жоқ. Талантты жас Әлтай Аймағанбетов ауданның сол кездегі оқу ынтасы болған жастарын әр жерден мектеп ашып сауаттандыруға күш жұмсады. 1932-36 жылдары №1 Бесарық ауылдық кеңесі қарамағындағы мектептерде,

1936-38 жылдары Жаңақорған орталығындағы мектепте, одан кейін Төменарық, Қандыарал, Елтай, №23 разъезд (детдом), Ескі Екпінді, Жаңа Екпінді мектептерінің ірге тастарына қалауға атсалысып, білімді мұғалімдерді жер-жерден тауып, кейбіреулерін айлық курстарға түсіп оқуына, қайта өз орталарына келіп ауыл балаларын оқытуға ықпал етеді. Осындай еңбектерімен көзге түскен Әлтай Аймағанбетовті 1938 жылы аудандық партия комитетінің бюросы партия қатарына қабылдайды. Ол өзінің кішіпейілділігінің арқасында ауданның сол кездегі ұстаздарымен толық танысып,



# ӘЛТАЙ АЙМАҒАНБЕТОВ – ЕЛ АРДАҚТЫСЫ

ағарту саласының жұмысының жандануына зор үлесін қосып атсалысады.

Кенеттен 1941 жылдың 22 маусымында Ұлы Отан соғысының басталуы талантты жастың өміріне қатты әсер етеді. Ол жедел Совет Армиясы қатарына шақырылып, 1941-42 жылдары Ташкент қаласындағы жаяу әскерлер училищесіне қабылданып, оның қысқа курсынан ойдағыдай бітіреді. Кіші лейтенант атағын алып, алғашқы фин атығынан зарлап шеккен аймақтарға жіберіледі. Көп ұзамай кіші лейтенант Әлтай Аймағанбетовті Ленинград майданына аттандырады. Осы уақыт ішінде әскери шені лейтенант атағына көтеріледі. Соғыстың аяғына қотеріледі. Псков, Полша жерлерін азат етуге қатысып, Прага

қаласын азат ету майданында жүргенде жамбасынан қатты жарақат алады. Сөйтіп дала госпиталына түсуге мәжбүр болады. Тағдыр оның өмірін аман сақтап, елге оралуына тура келді. Қос балдаққа сүйенген қайсар азамат бірте-бірте балдағын тастап, аудандық партия комитетінің шақыртуымен штатты насихатшылыққа тағайындалады. 1945 жылы маусым айының бірінен 1947 жылдың ақпан айына дейін Құмдық ауылдык кенесінің төрағасы болып қызмет атқарады. Соғыс даласындағы қираған елді мекендерден жетім қалған үш жүзден асқан балалар үшін қазіргі Екпінді теміржол бекеті жанынан жетім балалар үйін (детдом) аштырып, онда орыс тілінде оқытып жеті жылдық мектеп үйін

— “ —  
Әлтай Аймағанбетов бүкіл ғұмырын жас ұрпақты тәрбиелеуге арнады. Жастайынан өмір тауқыметін арқалаған Әлтай ағайдың артында өшпестей із жатыр. Ұлдары Медет, Рысбек, Асан, Мұрат қыздары Патыма, Сатендерден тараған ұрпақтары, немерешөберелері өсіп, жайқалған бәйтерекке айналған үлкен әулет.

— ” —  
салдыруға белсене атсалысты. Ж.Асанбаевты сол мектепке директорлыққа ұсынып, жұмыс істеуіне жол ашты. Артынша 1948 жылы Ескі Екпіндіде төрт жылдық мектеп үйін салдырды. Оны 1951 мектеп үйін салдырды. Оған Н.Едігеновты директорлыққа

ұсынып, өзі қазіргі Жаңа Екпінді ауылы орталығынан 1954 жылы ауыл азаматтары күшімен асарлап жеті жылдық мектеп үйін салдырды. Ол мектеп қазір №166 қазақ орта мектебі деп аталады. Өзі осы орта мектепке директор болып, өмірінің соңғы күндеріне дейін қызмет атқарды. Әлтай Аймағанбетов соғыста алған жарақатының зардабынан 1960 жылы күзде дүниеден озды. Осындай қиын-қыстау өмірді басынан өткізген ұстаз үнемі білімін жетілдірумен айналысты. Ол 1959 жылы Н.В.Гоголь атындағы Қызылорда пединститутын бітірген еді.

Жаңақорған ауданында сол бір қиын-қыстау кезінде еңбек еткен мұғалімдер Мүсілім Мырзахметов, Нәлтай Едігенов, Низамуддин Ильялетдинов, Исмағұл Досболов, Әбдіқадір Қансейтов, Абдын Мұсабаев, Сатыбалды Әлібеков, Төлеген Мұсаев, Жүндібай Жайпановтармен сыйлас болды. Ал Әлтай Аймағанбетов жәйлі бізбен де жұмыста болып, бертінде дүниеден өткен ұстаздар Әбіласан Әшірбеков, Әбдіхалық Мұсабаев, Мәткәрім Досжановтар өзара сыйластықтары жырдай етіп айтып отыратын еді. Қарт ұстаз Ә.Әшірбеков: «Әлтекең өзінің іскерлігін қарапайым елгезектігімен көзге түсетін. Қазіргі Бірлік, Бесарық, Төменарық, Екпінді, Қандарал, Елтай мектептерінің ірге тасын қалауда ол кісінің қолының табы бар», — дейді. Ал қарт ұстаз Ә.Мұсабаев: «Әлтекең екеуіміз талай рет Төменарық, Елтай Қандарал, Политотдел, Жаңарық мектептерінде инспекторлық тексеру кезінде бірге аралап, нақты методикалық көмектер берген едік» — дейтін. Ал қарт мұғалім Ә.Маженов: «Әлтекең өз көзімен соғысты көріп келгендіктен бе, жетім балаларды қатты мүсіркейтін. Қазіргі Екпінді бекеті жанындағы балалар үйін салдырып, мектеп аштырып, оған орыс тілінде сабақ беретін мұғалімдерді іздестіріп тауып еді» — деген болатын. Осындай аудан көлеміндегі көптеген қарт ұстаздардың көзі тірі кезінде бастауыш сыныпта ұстазым болған Әлтай Аймағанбетов ағайым туралы жылы сөздерін естіп мен де марқайып қалушы едім. Әлтай Аймағанбетовтан тікелей дәріс алған ағаларымыз Үсәй Абдуллаев, Дүйсен Нұрымов, Медет Әлтаев, Тынысбек Досмағанбетов ұлағатты ғалымдар дәрежесіне жетсе, шәкірті Жандарбек Мәлібеков тәуелсіз Қазақстанымыздың айбары Елтаңбамыздың авторы атанды.

Әлтай Аймағанбетов бүкіл ғұмырын жас ұрпақты тәрбиелеуге арнады. Жастайынан өмір тауқыметін арқалаған Әлтай ағайдың артында өшпестей із жатыр. Ұлдары Медет, Рысбек, Асан, Мұрат қыздары Патыма, Сатендерден тараған ұрпақтары, немерешөберелері өсіп, жайқалған бәйтерекке айналған үлкен әулет.

Бір айтарлығым: Ел ардақтысы ұстаз Әлтай Аймағанбетовтың есімі аудан көлеміндегі ешқандай көшеге берілмеген. Ел басқарып отырған азаматтар осыны ескерсе екен.

Сайлаухан ЖАРТЫБАЕВ,  
ардагер ұстаз.  
Қызылорда облысы

## Қазыбек ол жай ат емес, ұлы есім. (Қадыр Мырза Әлі).

Сонау сағымға сіңген жиырмасыншы ғасырдың аяқ шенінде өлең өлкесінде кездесіп қалып, өзінің биязы мінезімен, кестелі жырларымен жадымда әбден орныққан замандас-қаламдас Қазыбек дос шығармашылығы туралы бір дүние жазсам, – деп жүруші едім. Үдесіне жеткізбейтін үркек уақыттың жетегінде жүріп, ол мақсатымыздың кейінге сырғи бергенін байқамай да қалыппыз. Сөйтіп жүріп өзімнен мүшел жас кіші бауырымның алпыс жасына ат басын іліктіріппіз.

Сексенінші жылдардың соңғы кезі еді-ау, КСРО-ның қартаң генсектері бірінен кейін бірі қаусап, бір дүрбелеңнің демі сезіліп тұрған. Әйткенмен, ежелден тарих пен мәдениеттің мәйегі болған Алматыда әдеби процесс әлі де әлеуетті еді. Апта аралатып, ай адақтатып жыр жиындары дүрілдеп өтіп жататын. Қазыбектің ақындық қалыбын сондай кездерде тани бастаған едім.

# Серінің сертке таққан семсеріндегі

Қазыбек Иса ақын туралы толғау

Әрине, жастық көңіл көтеріңкі болғанымен, кімнің тағдыры қалай қалыптасатынын бір Алла айқындаған ғой. Соған орай, Қазыбек Исаның жылдар өте кемеліне келген, кер жорғасын мінген керемет қалам иесі болатынына сенсек те, оның бұйырықтың бір уақытта ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты атанатынынан да, халықаралық С.Есенин атындағы сыйлық – «Алтын күз» орденінің тұңғыш иегері болып, халықаралық «Алаш» сыйлығының лауреаты атанатынынан да, көп тағдыры шешілетін көрнекі кеңселерде көк кәстөмінің өңірін «Құрмет» және «Парасат» ордендерімен көркейтетінінен де, республикалық Астана мүшәйрасында Бас жүлдені бағындырып, балпаң басатынынан да, оны айтасыз, туған ауданының Құрметті азаматы атанып, ЮНЕСКО әлемдік өнер және мәдениет академиясының академигі атағын иемденетінінен де хабарсыз болатынбыз.

Қазақтың көптеген қаламгерлері секілді Қазыбек те халқың сүйген жырлы жырлары мен қалаулысын қадірлеген назымды өлеңдерін журналистің бітіп болмайтын бейнетті жұмыстарымен жағаласа жүріп, қыруар уақыт алатын қоғамдық жұмыс қарекеттерімен қаржаса жүріп қағаз бетіне түсірді.

Ақын әріптесінің кейде сезімді сергіте отыра сергелдең салатын, кейде ойынды оятып келіп ұйқы-көңілдің ұйпа-түйпасын шығаратын шымыр да «шалдуар» жырларын оқыған жан оның кең тыныстың, кемел көрнекіліктің (образ) ақыны екенін аңғарар еді. Мұны оның лирикалық өлеңдерінің өзі балладалық бағдарға бұрылып тұратынынан байқауға болады. Бұл – ақын қиялын кернеген ағыл-тегіл ой ағыны лепілдеген лирик-көңілді қалыбына сыймай кеткен кезде барша таланттың басында болатын құбылыс. Сол құбылыс оның оң жамбасына келген де сияқты.

Ол туған өлкесі Түркістан, өсіп-өнген шыры Шардара мен Қызылқұм өңірінің әр бұтасын анық, әр бояуын қанық қылып суреттегенде, асулай да сөз-сурет салуға бөленесіз. Тәрізі, негізгі мамандығы суретші ол әр сөз-бояуын түсірерде ақынның ғана емес, суретшінің де жанарымен жіті қарауды ескеретіндей. Осындайда домбыраның тоғыз пернесінен тоқсан түрлі дыбыс шығарғандай нөпірлететін Жүмекен ақынның күйшілігі еске түседі... Шынында да, ұлы ақын құдіретінің бір сыры оның күйшілігінде екенін айтып жүргендердің пікірін негізсіз деуге болмас. Дәл солай, Қазыбек ақынның да өлеңі бояулы, өнері ояулы болуына суретшілігі септесетін шығар.

Оның «Жапандағы жалғыз үйі» жалғыздық пен сағыныштың, аңсар мен аңсаудың бояуына малынып тұрған туынды. Иә, бұл өлең өмірдегі жеті бояудан басқа, көңілдегі сағыныш, сарылу бояулары да болатынын анық аңғартқандай. Жалғыз үй – ақынның жырақта қалып кеткен мұңсыз-қамсыз балалық өмірінің естелігі. Бәріміздің жанымызға жақын, енді қайтып оралмайтынымен көңіліңді мұңға, көкірегіңді сырға жетелейтін әрі жұпыны, әрі жұпарлы мекен.

*Жалғыз үйді көргенде жапандағы,  
Құлазымын бір мұңға батам-дағы...*

*Өзімді-өзім қамаймын торға қалай,  
Бір амалдың, қайтейін, болмағаны-ай.  
Түсіп бара жатамын түсімде ылғи,  
Жалғыз үйге жеткізер жолға қарай...*

*Бір білерім, әйтеуір,  
Бір кездері  
Құмдағы үйге құлаған із жатады,  
Жапандағы үй жанымды сыздаатады...*

Осы бір үздіккен көңілдің үзінділері-ақ автор мен оқырман көңілін бір арнада тоғыстырып, сағыныш-сезімнің сай-сүйегін сырқыратқандай.

Жалғанда ел, жер, отан тақырыбын жырға қосудан қиын нәрсе жоқ. Ақын Қазыбек «Ауылға келу» өлеңінде бұл қиындықты детальдарды дәл ойнатып, сөз фигураларының контраст тәсілін тиімді қолдану арқылы еңсеріпті. Өлеңдегі жеңіл юмор да (Шатақ шалдың қалай деп жүйкелері, шарбағына ешкілер сүйкенеді) жақсы өлеңнің жапырағын одан әрі жасартып тұрғандай. Ақын мұнда туған жерге деген жыр жасауын жырақтан іздемей, жа-

Туған өлкесі Түркістан, өсіп-өнген шыры Шардара мен Қызылқұм өңірінің әр бұтасын анық, әр бояуын қанық қылып суреттегенде, осылай да сөз-сурет салуға болады екен-ау деген ризашылық сезімге бөленесіз. Тәрізі, негізгі мамандығы суретші ол әр сөз-бояуын түсірерде ақынның ғана емес, суретшінің де жанарымен жіті қарауды ескеретіндей. Осындайда домбыраның тоғыз пернесінен тоқсан түрлі дыбыс шығарғандай нөпірлететін Жүмекен ақынның күйшілігі еске түседі...



нында жатқан бұлақтан, жасыл боп өскен құрақтан алуымен ұтқан. Контрастың да пайдасы осы тұста тиген.

*Сортаңына жерімнің тартты ма екен,  
Кейде мынау ұлыңның соры қалың...*

*Жүрегіме мөлдiреп құйылады,  
Ерте көктем ағатын лайлы арық...*

*Қасқа жолда түйелер дымды көрмей,  
Маңғаз басар бағасын шын білмей,  
Көлік біткен айналып өтіп жатыр,  
Сырларын сыйлайтын үнділердей.*

Алғашқы екі мысалда сортаң жер мен соры қалың адам, мөлдiрлік пен лай секілді кереғар ұғымдарды шарпыстыру арқылы шынайы ой түйініне жеткен шайыр, үшінші шумақта үнділер дәстүрін казак жырының сәтті детали ете білген.

Біздің білуімізде, қай өнер түрі болсын оймен басталып, ойлантумен аяқталса игі. Мықты өнердің мұраты да сол. Қазыбек те ойшылдық бағытындағы ақын. Ол «Шардара» атты өлеңінде айдын шалқардың шалқуынан шабыт алған шағалалар шарқұруын ақын шабытының шырғынуымен шебер ұштастыра білген. Мұны:

*Көк аспанның астында шағыл кеуісеп,  
Көк теңізге айнадай тап боласың,*

– деген бейнелі жолдармен белгілей келіп, өлең әсерлілігін «құмстаннан айналдың гүлстанға» секілді ішкі ұйкастармен арттыра түседі. Ол – өлең дiтеген жеріне жеткенше дамыл таппайтын мығым ойдың мырзасы, тауып айтудың ұстаы. Мұны бір ғана «Шардарадағы» көркемік құралдардың мейлінше молдығына байланысты айтып отырмын. Мәселен, жақсының дәмін сезер казак осындағы:

*Сана оятар сарғайған сағанасы,  
Көктем кетер көк тірер бағанасы.  
Шыбығынан шыр жиған шырын сорып,  
Шыбықтасаң кетпейді бал арасы,* – деген әр дыбысы бір-бірін магниттей тартып тұрған әуезді үйлесімді де өзіне эстетикалық тұрғыдан шет көрмесе керек. Өлеңнің «төрт бұрышын дүниенің шарлап келіп, төрт қақпаңа мен сенің тірелемін» деп келетін теректей тегеурінді тармақтармен аяқталуы да табиғи тынысын ашып тұрғандай.

Иә, өлең қызығына елтіміз деп біз ақынның туған жер, өскен ел тақырыбы бындағы желіге байланып қалдық. Оның өзінде де бір жинаққа жүк болар бұл топтаманың мұртын да шаға алған жоқпыз.

*Табаныңа тартылғанда үзеңгі,*

*Тағдыр салса, басарсың-ау жүз елді.*

*Қаншама кең болғанымен қара жер,*

*Бір-ақ жерге бүгесің ғой тізеңді,* – деп

туған жерді ту еткен қаншама жыр жауһарлары жамырай қарсы алады бұл шоғырда...

Әрине, алуан тақырыпты қозғаған ақын өлеңдерінің бәріне аялдап жату мүмкін емес. Әр толғаудың өз тылсымы, өз тынысы бар. Мәселен,

*«Топырағыңды басқанда жалаңаяқ,*

*Тула бойға туған жер нурды құйып,*

*Алтын жұққан табаным тұрды күйіп,*

– деп оттай ыстық демімен шарптитын кейіптеулерге қалай қарайсыз? Өз басым мұндағы «алтын жұққан табаным тұрды күйіп» образын жыл он екі ай ойланғанда бір-ақ келетін сирек олжа, – дер едім. Ал, мұндай мезгілге мұқалмас, жылдарға жұқармас алтын-олжалар аз кездеспейді Қазекен поэзиясында.

Қазыбектің нәзік сезім, нәркес көз әлемін барынша шыншыл, барынша сыршыл суреттейтін «Ғашықтық ғазалдары» топтамасын оқи отырып бұл бір арнайы толғаным аясындағы дүние-ау, – деген ойға келдім. Кілең:

*Сені таппай серілікпен сенделдім,*

*Сезімдегі тұнықтықпен емделдім.*

*Әлем жемі кереметті біледі –*

*Сезініші кереметке келмеді ғой теңгергім;*

*Ең бірінші кереметті Сен дермін... испетті*

асқақ та ажарлы бейнелеулерден тұратын тұнық әлемге әзірше осы жалқы шумақты перде ете тұруды жөн көрдік. Ал, оның «Мұңлық-Зарлық» кассасы мысалында қай заманда да қоғам дерті болып келген – азған адамгершілік, тозған билік, асқынған аярлық, көпсіген күндестік проблемаларын қопара қозғайтын көлемді дүниесі – «Мұңлық-Зарлық» мұқамы» әріптестері мен әдебиет мамандарының назарын аударуға лайықты дүние, – деп ойлаймын. Қалыпты өлең өлшемін шығып, қапысыз қай-қиялға қанат қондырған автор да іргесін ұстап тұратын басы фактор – адамның кісілік қасиеті екенін көне касса фоньында әсерлі де әдемі бейнелей білген. Сөйтіп шебер қалам иесі бағзы кездің баянын осы заманның запыран-зарымен ұштастыра отырып, тың игілікке қол жеткізген.

Қазыбек қайраткер ақын. Қайраткерлік «серінің сертке таққан семсеріндегі» (Қасым Аманжолов) өткір жігітке ғана жараспақ. Оның ұлтты ұстап тұратын ұстындар – тіл мен жер тағдыры жолындағы күресте мейлінше өткір мінез танытып келе жатқанын зерделі қауым жоққа шығармаса керек. 1984 жылы Шардара ауданы, Қызылқұм орта мектебінде еңбек жолын бастаған ол бүгінде бірнеше ақпарат құралының негізін қалаған және сол қызметі үшін көптеген атақ-марапатқа ие болған Бас сарашы, атакты алашшылар мұратын бағдар еткен «Ақ жол» демократиялық партиясы төрағасының орынбасары, ҚР Президенті жанындағы Ұлттық қоғамдық сенім қолдаушысы Мұны айтып отырғанымыз, ол бұл мәртебелі қызметтерді мансап, – деп емес, мысқалдай болса да ұлт мұратын жүзеге асырудың құралы, – деп біледі.

Сол қайраткер Қазыбек, ақын Қазыбек алпыс белден асыпты. Нағыз халқы үшін «түнде ұйықтамайтын, күндіз отырмайтын» жасқа жетіпті. Құтты болсын, елге еткен еңбегін еселеп қайтсын, – дейміз ақын бауырыға.

## ТАРТУ

Шырт ұйқыда жатыр екен-мін, телефонның ашы шырылы оятып жіберді.

— Ұйқымды бұзған кім болды екен? — Ренжи телефон тұтқасын құлағыма тостым.

— Мамытбек! — Баукеңнің дауы. Тез ширай қалдым.

— Оятып жібердім бе?

— Иә.

— Пырылдап ұйықтай беретін мысықпысың? Артық ұйқы денсаулыққа — зиян.

Мен үндемедім. Қапелімде сәлем беруді ұмытқанымды енді аңғарып, абыржи түстім.

— «Сусынның қоюы түбінде» деген сөзді естіп пе едің?

— Естімеппін. — Аха-ха-халай күлді.

— «Ойдың қоюы мақалда» деген сөзді ше?

— Оны да естімеппін.

— Бата туралы қандай мақалды білесің?

— «Батаменен ер көгерер, жанбырменен жер көгерер».

— Дұрыс. Қалам-қағазын дайында.

— Қалам-қағазым дайын.

— Мен бұрынғы батамды қайта қарап толықтырып, жаңа нұсқасын жаздым. Сағат қазір таңғы бес. Бұл батамды саған тарту етемін, сен жазып ал. Оқиын ба?

— Оқыңыз.

Е, жаратушы жасаған,

Тілегімізді қабыл ет,

Иманымызды кәміл ет.

Тозақтағы оттан сақта,

Ызындаған оқтан сақта,

Парақот соттан сақта.

Жұлыстан сақта,

Ынтымақсыз туыстан сақта.

Қара жүрек батылдан сақта,

Дәйексіз тіл, тақылдан сақта.

Адалдықты арбаған

ақыннан сақта.

Ашу жеңген ақылдан сақта,

Қайырымсыз

жакыннан сақта.

Қатесіне қиналмас,

Көк долы қатыннан сақта.

Адамды қадірлемес

есерден сақта,

Нанды басқан кесірден сақта.

Халықты зәбірлер

бастықтан сақта.

Жақынға жала жабатын,

Қанқұйлы қастақтан сақта.

Сырты сұлу, іші кір,

Қадір білмес

бастықтан сақта.

Өз пікірі татымсыз,

Кісі ақылымен күн көрер,

Қатылы жоқ

жастықтан сақта.

Несібе кесер кесірден сақта.

Некесіз бала табатын,

Жолы лас жесірден сақта.

Әкімінде шапағат жоқ,

Әділдікте шарапат жоқ,

Молдасында шарифат жоқ,

Байларында салауат жоқ,

Жетесінде инабат жоқ,

Азаматында ар-ұят жоқ,

Қариясында бата жоқ,

Сөздерінде бәтуа жоқ,

Құр айқай, шат-шәлекей

таннан сақта.

Е, жаратушы жасаған,

Өмір берсең жайлы ғып бер,

Дәулеті мен байлығын бер.

Қарияларды кемел

сыпайы ғып бер.

Ағаларды ойлы ғып бер.

Апаларды мейірімді ғып бер.

Ұрпақтарды намысты ғып бер

Тұлпарларды шабысты ғып бер.

Әумин.

«МЕЙІРЛЕНЕ  
АРҚАМНАН ҚАҚТЫ»

— Он бестегі кезім. Бір топ қария кешкілік аулымыздың

сыртындағы кішілеу төбе басына жиналып, әңгіме-дүкен құратын, — деп Баукең сөз бастай бергенде, Кәмеш жеңгей үстімізге еніп, Баукеңнің құлағына әлдене туралы сыбырлап еді:

— Қысатыныңды қыс! — деді қатты дауыстап.

— Қысулы, Баукең, қысулы, — деп жеңгей бөлмеден жылдам шығып кетті.

— Ойымды бөліп жібергенін көрмейсің бе? Не айтып отыр едім?

— Төбе басына жиналған қарттар туралы.

— Е, есіме түсті. Ақ сакалы омырауын жапқан Жәрімбет қажы атам сөйлеп отыр.

— Шыңғыс хан ақылшыларының біріне «сен қалай ойлайсың, тарихта менің атым қала ма, қалмай ма» дегенде, оқымысты ақылшысы:

— Әскеріңіз жұртты жаппай қырып жатыр. Егер тірі адам қалса, атыңыз, сөз жоқ, қалады, — депті. Қалай айтқан,

дегеніңізге жол болсын? — дедім ренжігенімді жасырмай.

— Мен бұл сұрақты «әңгімемізді тындап, не тындамай отыр ма? Тындаған күнде де мән-мағынасын түсіне ме, түсінбей ме» деген ойда әдейі қойған едім, — деді жымыя күліп.

— Сіздің «біздің Пәленшеміз хан ұрпағы бола тұра билік-тегілерге неге жарамсақтанады? Риза емеспін. Ханның ұрпағы бұлай болмауы керек. Шамамда, өзі қоспадан жаралған біреу-ау» деген сөзіңіз маған қатты ұнады, — дегенімде, мені қасына шақырып:

— Сенен, балам, бірдеме шығады, — деп мейірлене арқамнан қақты.

## ОҢҒАРБАЙ АҚЫН

— Мұхан... Мұхтар Әуезов біздің ауданды аралағанда атакты Оңғарбай ақынның үйінде қона жатып, ол кісінің жерге, елге, келіндеріне айтқан

Інішек қағып алар сайтаныңды, — дегенде:

— Өйбүй, бізді құдай ұрыпты. Күйеуіміз: «Оңғарбай деген ақын бар. Сол кісі мен жоқта кеп қалса, әзір болындар деп еді» — дейді де, байпаң қағып, Оңғарбай ақынның алдына ішек-қарын араластырған ет әкеліп қояды. — Аға, үйде ініңіз жоқ еді. Етке ішек-қарын араластып кетті, айып етпеңіз.

— Е, шырағым оқасы жоқ. — Оңғарбай өзін менсібеген бөкселі екі әйелге:

— Ішек-қарын болмаса, Ет берекесі болмайды.

Сабан араласпаса, Шөп берекесі болмайды.

Әйел бөкселі болмаса,

Көт берекесі болмайды — деген көрінеді, — деп Мұхтан жарықтық ішек-сілесі қатып күліп:

— Туысканың жақсы екен бір туған соң,

Өзіңнен қашқақтайды ұл туған соң.

## БАТТЫР БАУКЕҢ

ә?! Оның сөзінің астарында: «Сен жауызсың. Елді қашанғы қыра бересің? Ойлан» — деген теңіз сыр жапқан жоқ па? Сонда Шыңғыс хан:

— Сені білгір қымыстым десе, менің арманымды түсінбейтін қара жаяу біреу екенсің. Мен әлемде қан төгілмеуім, бейбіт өмір орнауым көздеп соғысып жүр емеспін бе? Айналанда не көп жеке мемлекет көп. Олар бар кезде соғыс ешқашан тоқталмайды. Мамыражай бейбіт өмір қай уақытта орнайды? Жер бетінде бір мемлекет болғанда ғана орнайды.

Кенет Жәрімбет қажы атам сөзін доғарып:

— Әңгімеміз не жайында, балам? — деді маған сұрақ қойып. Мен:

— Қымызға қызып қалды дейтіндей қымыз ішкен жоқсыз. Әңгімеміз не жайында

өлендеріне таңғалған екен, — деген Баукеңе:

— Есіңізде қалған бір-екеуін айтып беріңізші? — деп өтіндім.

Баукең күле отырып келісті. — Оңғарбай бірде Өтебай болыстың үйіне барыпты. Өзі жоқ, екі әйелі бар екен. Екеуі майтары жасап жатқан көрінеді. Бәйбіше Омекеңнің көзін ала бере майтарыны жасырып үлгеріп:

— «Мезгілсіз шақырған қораз жаман, мезгілсіз келген қонақ жаман», — дейді. Өзіне көже бермек ойын ұққан Оңғарбай:

— Оу, келін, етек-жең кен болмаса, әйел берекесі болмайды, — дей келіп:

— Біліп ем осы сөзді айтарыңды,

Жасырмай ап кел бері майтарыңды.

Жұртта жоқ сені «жомарт» атандырсам,

Туғаннан, туысканнан еш пайда жоқ,

Жанңа бір шыбындай күн туған соң...

Тартпа мықты болса да,

Атайылдай болмайды.

Қанша жақсы дегенмен,

Ағайындай болмайды, — деген тәрізді туыскандарын бірлікке шақырған өлең шумақтарын жатқа айтып: «Омекең оқымаған кісі, оқымаса да алдына жан салмайтын философ. Ол кісінің

«Атаның айтқан сөзіне ғана емес, баланың айтқан сөзіне де тақ тұрған халықпыз», — дегенінің астарын асқан риза көңілмен талдап, түсіндіргені де бар.

«ТАБИҒАТҚА ТАБИҒАТ  
КӨЗІМЕН ҚАРАЙТЫН»

— Сіз өзіңізді суретшімін деп білесіз бе?

— Жок, мен әуесқой суретшімін.

— Автопортретіңізді салдыңыз ғой?

— Салғаным рас. Оным жай — әуесқойлық. Суретшілік жолға түсуге менде уақыт болмады. — Сурет өнерін көзбен көріп, қолмен ұстай алмадым. Қолмен ұстай алғанымда, жанталасып ажырамас едім. — Баукең аха-ха-халап дауыстай күлді. — Әзіл ғой. Сурет мен өгейсінді, қазақшалап айтқанда маған қонбады.

Қазақ «тектіден текті туады, тектілік тұқым қуады» дегенді жай айта салмаған. Тектілік қайдан келеді? Ойланyp көрдің бе? Ол со-он-ау жақтан, яғни ата-бабамыздан келеді. Біздің тау-тасқа қашап салған дүниелеріміз қанша ма? Олар сурет өнерінің алғашқы туындылары.

Саған оңбай сүрінгенімді айттайын. Ауылымда Кербез деген жерге бар. Сатан деген жалғыз баласы менен кіші еді, үйленбей

өліп кетті. Кербез жеңешем қазір тірі, сексеннің сегізінде: Кербез десең, Кербез. Ойпырмай, тыным таппайды ғой. Өзі тағы әдепті, қонақты күте біледі. Жолым үлкен болғандықтан атымды атамайды, шырақ дейді. Ауылға барған сайын базарлығымды алдымен сол кісіге табыс етемін. Әйел болса да біздің әулеттегі жасы үлкен кісі өзі.

Кербез қайынағасы Орынбайдың жетім қалған Әйтім, Рақым деген екі баласын өсірді. Қазір Рақымның қолында тұрады.

...Бұл жолы да алдымыздан сүріне-бауына Кербез шықты.

— Некеңіз сіз туралы айтқан, мен сіздің сіңліңіз боламын. Мынау сіздің көйлектік сыбағаныз, — деп әйелім Жәмила жібек мата ұсынды. Содан екеуі шүйіркелесті де қалды. Әйелдерге:

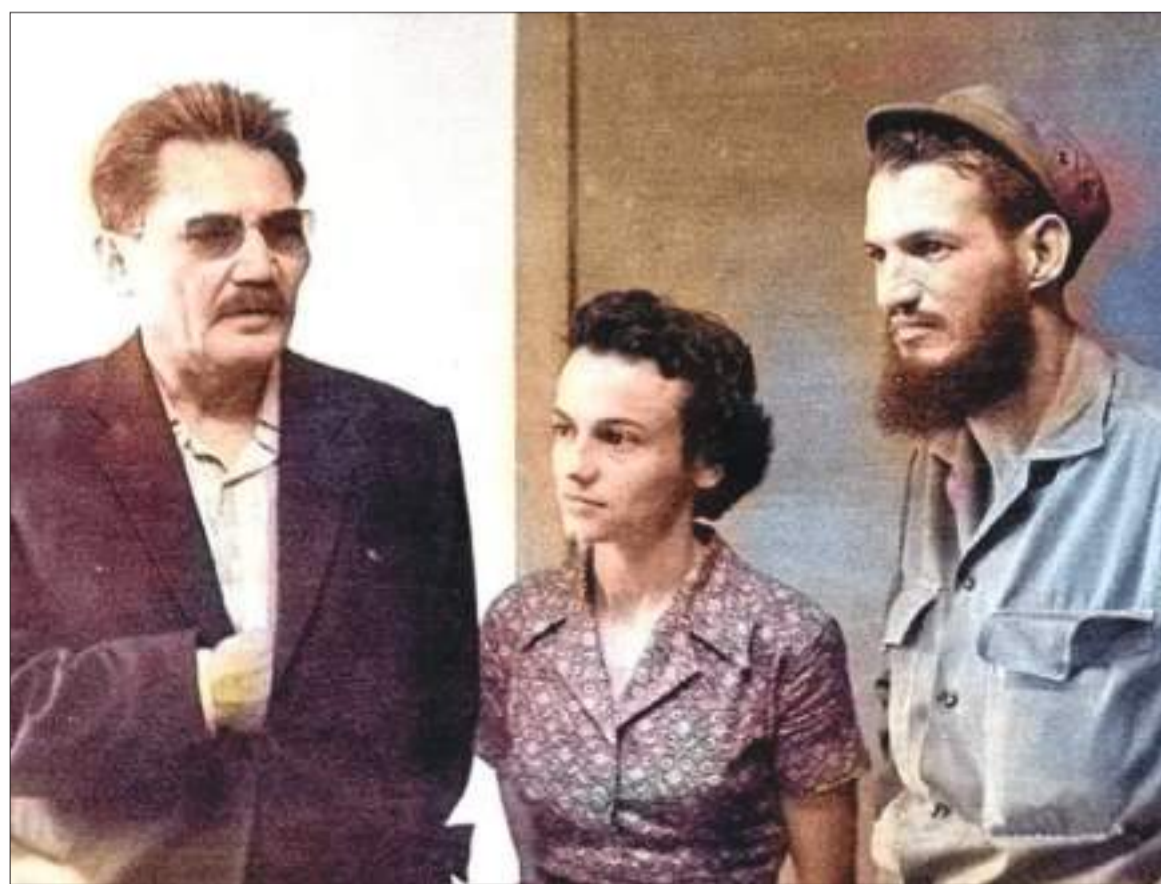
— Мінекі, Бауыржан әкелді, келін әкелді, — дейді Кербез жеңешем көйлектік жібек матасын мақтана көрсетіп. Көргенсіз бір әйел:

— Әпке, мынаны маған беріңіз, маған лайық екен. Сіздің көйлегіңіз толып жатыр ғой, — десе, «негізі жарымаған неме, мұны маған керой қайным мен келінім әкелді» депті сөгіп. Саран емес, қолы ашық кемпір, бірақ бұл жолы қатты намыстаныпты. 1937 жыл мен 1977 жылдың арасында қанша жыл бар?

— Қырық жыл

— Көз алдына келтірші, қырық жыл бойы күйеусіз, аға, апасыз өмір сүру, жалғыз ұлын жерлеу қандай екенін түсінемісің? Оның үстіне асыра сілтеушілік заманын, соғыс зардабын басынан кешірді. Соғыстан кейінгі жылдар да оңай болған жоқ. Сексен сегіз жасында осылай өзін лайықты ұстай білу, өр сезіну, ақылды сөйлеу қалай, ә?

...Екі-үш ай азаптанып, Кер-





без жеңешемнің протретін салдым. Өзімше үлкен іс тындырдым деген ойда мәзбін. Жақын маңдағы Тоқболат Тоғыспаев деген талантты суретші жігіттің шеберханасына Кербез жеңешемнің протретін алып барып, пікірін білгім келді. Ол «образ шықпаған, көзқарасына ойшылдық жетпей тұр» деді. Салым суға кетіп тағы екі-үш ай азаптанып, басқа нұсқасын салдым. Тоқболат ары қарап, бері қарап, талдау жүргізді. «Образ әлі солғын, мына көленкесызық орнын таппай тұр, протрет жок» дегенді айтты.

Әулетіміздің әйелдеріне Кербез жеңешем: «Әй бүйтіндер, өйтіндер деп ақыл-кеңесін жөнімен айтатын. Жөнсіз айтса, мазасыз кемпір деп кім тілін алады? Әр жолы сүйсініп, «ой, тектінің қызы текті-ау» дейтінмін. Оңашада терең ойға шомып, екі кемшілігімді сездім. Бірінші, қартайыппын, оның үстіне денсаулығым да жок. Екінші, «тектінің қызы»

# РУХЫ

дегеніммен Кербез жеңешемнің әке-шешесін, өскен ортасын білмейді екем.

Тәжірибем сүйене келе суретшінің қыл қаламды ұстауы мақсат емес, оған ие бола білуі — мақсат деген тұжырымға келдім. Ол да аздық ететінін, қылқалам иесінің дүниетанымы кең, тарихты, әдебиетті, музыканы білу керектігін ұғына түстім. Мысалы, кімде-кім соғыс кезеңінен кейінгі келсе, оның әр деталына дейін зерттеп, білуі қажет. Кең ауқымды білім, өте терең әрі нәзік дүниетаным тынымсыз ізденістен туады. Суретші жүрегінде нәзік сезімталдық болмаса, жалғыз шеберлікпен жұрттан емесанар дүниесі жасау мүмкін емес дегеніне суретші Тоқболат Тоғыспаев маған түсіндіре білді.

Қатпар-қатпар сырға, ойға бай суретті көргенде жүрегіміз неге дір етеді? «Апыр-ай, мына көріністі қандай көңіл күйде салды екен!» дегендей тыңдағандай суретшінің парасттылығына бас иеміз, шеберліктің ең биік шыңымен сырласқандай күй кешеміз.

Тағы бір басты нәрсе, суретшінің кейіпкеріне деген махаббаты дер едім. Ол солай. Дүниенің бәрі махаббаттан тұрады. Оның саласы көп. Отанға, туған жерге, елге, ата-анаға, балаға, жарға, ағайын-туыған, көршіңе, ұнатқан мамандығына деген махаббат. Онсыз ешқуытта жақсы дүние тұмайды.

Бұл — ақын-жазушыларға да қатысты нәрсе.

Біз жүрегімізде қалғандарға ғана көңіл бөлеміз. Суретшілер атакты адамдардың протретін салуға құштар. Себебі, олар жүрегінде қалғандар. Соны өз өнер құдіретімен елге жаткізгілері келді.

Тоқболат баламның шеберханасына түнгі үште телефон соқтым. Ояу екен.

— Қашан ұйықтайсың?



— Кейін ұйықтаймын.  
— Оның атакты суретші анауы — еңбекқорлығының жемісі. Күндіз де, түнде де шеберханасынан шықпайтын. Ол табиғатқа табиғат көзімен қарайтын, көпшіл, жан дүниесі таза жігіт.

## «ЖАҚСЫ ЕНЕ, ЖАҚСЫ КЕЛПІН»

— Енді сен сөйле.  
— Оралтай деген жігіттің анасы мен жұбайы арасындағы қарым-қатынасты айтайын.  
— Өзің біл.  
— Анам өте қарулы кісі еді. Ерегіскен кез келген атпал азаматты аттан аударып алатын.  
— Мен де сондаймын. Ұстаса кеткенді атып ұрамын.

— Анаң кім болып істеген?  
— Мақта егістігі даласында звено жетекшісі болған. Мектепті «беске» бітірген Анам оқушыларды оқушының Москвадағы пошташының оқуына жібермек болғанда, әжем: «Орыс боп кетеді, Москвада оқу деген не сұмдық», — деп келіспеген.

...Бригадир жұмыс аяғында: «Қазір бас агроном келеді, кетіп қалмаңдар, кетіп қалсаңдар маған ұрсады», — десе, жұрт бригадирден қорқып, кетпейді екен. Анам: «Мен тапсырманы екі есе орындадым. Үйде қартым, тірлігім бар. Жолымды неге бөгейсің?», — деп бригадирді тыңдамайтын көрінеді.

Анам қолы босағанда газет-журналды басағанда көп оқитын. Өзі ақын еді. Бұрынғы кезде әпкелері екеу-екеу болып жігіттермен айтысқанда, жап-жас анам жасырын столдың астына кіріп алып, әпкелеріне «бүйтіп айт, өйтіп айт» дейді екен сыбырлап.

Жазған оқылды оқып берсем, «жақсы екен, құлыным» деп қуанатын.

1954 жылы ауданымыздағы он алты колхоздың ішінде

біздің колхоз миллионер атанып, анам басқарған звено бірінші орынды жеңіп алды. Сөйтіп Бүкілодақтық ауыл шаруашылығы көрмесіне барарда әжем қарсы болады. Әжемнің алдына колхоз басқарма төрағасы Тәңірберген Жайлыбаевтың өзі келіп:

— Әжетай, бір кезде маған бата берген едіңіз. Мен де сіздің балаңызбын, маған сеніңіз, — деп рұқсатын аран алған екен.

...Мен Целиноград облысы Қорғалжын ауданының қызына үйленгенімде, ауылымыздың әйелдері анама: «Солтүстіктің қыздары орыс боп кеткен. Енді келіңізді мықтап ұста», — десе, анам:

— Әй, жұмыстарың болмасын. Келіңіз «здрости» десе де, мен көңіліме алмаймын, — деп бәрінің аузына құм құйыпты. Біздің оңтүстік жақтағы өмір салтын сіз жақсы білесіз, шалкемпір үйге жиналып, шай ішеді ғой. Сонда әйелің оқушыларды ұзатумен қатар кітап оқып отырады.

— Әй, орыс келіңіздің кітап оқығаны несі? Аталарына, апаларына дұрыстап шай құйып бермей ме? — дегендерге анам:

— Шал-кемпірдің әңгімесі бітуші ме еді? Қарағым келін, шайыңды құйып, кітабыңды оқи бер. Барлық жақсылық — кітапта. Ол ертеңгі күні балаларына жақсы тәрбие, жақсы білім беруіне де көмектеседі, — дейтін. Әкем де солай деуші еді.

— Ұмытып қалдым. Мұны айтып отырған жігіттің атын кім деп едің? — деді Бауке.

— Оралтай.

— Қазіргі біздің айтып жүрген ізгілік, демократия дегеніміз Оралтайдың отбасында екен ғой. Меніңше, қалай ізгі болуды, демократияны Оралтайдың отбасынан үйренген жөн...

## ҰЛЫ ҰЛҒИ

— Алматыда албанның отбасылары көп, — деді Баукең түсініп тында дегендей иегін көтере сөйлеп. — Танысым қоймай шаңырағына ертіп барды. Қуанғаным, төрде отырған ақсаулық әжеме отырған жарасым тапты. Бәрін айтмай, бірін айтайын. Үстімізге ізетпен сәлем жасап, кексе әйел мен жас келіншек енді.

— Қай туған боласындар? — деді әже.

— Әлжанмын.  
— Сен ше, қарағым?  
— Мен — Шоғанмын.  
— Шоған болсаң, бері менің қасыма келіп отыр. Сенің орның төрде.

— Кешіріңіз, әже, мен жап-жас болып төрге қалай өтемін? Мына енем өтсін.

— Сенің жасың кіші болғанмен жолың үлкен. Енең екеуіміз де Әлжанның қызымыз. Шоған би Әлжан бабамызды, Райымбек батырды бағып-қағып, тәрбиелеп, қатарға қосқан.

Қанша тартынса да жас келіншек әженің қасынан орын алды. Бұл ата дәстүрімізді сыйлау ма, сыйлау емес пе?

— Сыйлау.

— Абайдың өміріне зер салалық. Әкесі Құнанбай, арғы аталары Өскенбай, Ырғызбай, Кеңгірбай жаңа тебіндеген балаларының жағдайын жасап, ештеденен тарықпаулары үшін бәрін дайындап беріп кеткен. Бір ғажабы, олар «жау ішінде жаулар» барын ажырата білген.

— Кешіріңіз, «жау ішіндегі жаулар» кімдер?

— Қазақ астарлап сөйлеуге шебер халық деп саған сан мәрте айтқан шығармын. «Жау ішіндегі жаулар» — жағымпаз жандай-шапқорлар, паракор, бәлекор-жалақорлар, өсекшілер, іші тар қызғаншақтар.

— Енді түсіндім, рақмет.

— Ол «жаулардың» кінәсін қазақ «бір анадан ала да туады, құлада туады» деп жуып-шайған. Менің айтайын дегенім, ойланды ұрпағының қамын ойлап, қолынан келгенше жақсылық жасап кеткен нағыз абыз Шоған бидің адамгершілігін төрде отырған әженің ұмытпай, ардақ тұтуы, ғасырлар бойы қалыптасып, сүйегімізге сіңген ата дәстүрімізді құрметтеуі ұлы үлгі...

## «ОЛ ЕШТЕНЕ ДЕЙ АЛМАДЫ»

— Күннің ыстық боларын білсеңіз де, Кубаға барғанда сусар бөркіңізді киіп бардыңыз. Жиүрт қатарлы ши қалпақ киюіңізге де болатын еді ғой, — дегенімде:

— Сусар бөрік — ұлттық папортымы, керек десең, ол менің — ар-ұжданым. Куба әуежайына жетіп, сыртқа шыққанымызда жұрттың бәрінің назары менің сусар бөркіме жағды. Бұл бір есімде қалған жағдай.

Екінші есімде қалған жағдай, Кубаның қорғаныс министрі Раул Кастро жылы қарсы алып:

— Өзіңізді үйіңіздегідей еркін сезініңіз, — дегенде, костюмді шешіп,

талтаң талтаң басып бір креслоға, галстугімді шешіп, талтаң-талтаң басып екінші креслоға апарып іліп едім, Раул Кастро қабағын шытып, жақтырмай қалды. Баукең:

— Сіз маған «үйіңіздегідей сезініңіз дедіңіз, үйіңіздегідей сезініңіз, қабағыңыз түсіп, жақтырмай қалдыңыз. Жоқ, мен өзімді қонақ ретінде сезінем, — деп костюмді қайта киіп, галстугімді қайта тақтым. Ол екі иығы селкілеп күлгеннен басқа ештеңе дей алмады...

Мамытбек  
ҚАЛДЫБАЙҰЛЫ,  
Халықаралық «Алаш»  
сыйлығының лауреаты,  
бауыржантанушы



В Казахстане нередко объявляется какая-нибудь масштабная программа, которая со временем выполняется лишь частично, либо по разным причинам не выполняется, либо превращается в очередной «воздушный замок». Была надежда, что эта практика дорогой «показухи», за которую к тому же никто не несет ответственности, в новом Казахстане уйдет в прошлое...

**А.СМАЙЛОВ:  
ВЫСАДКА 2 МЛРД ДЕРЕВЬЕВ  
МОЖЕТ СОРВАТЬСЯ**

О том, что правительству РК нужно заняться озеленением страны, президент Касым-Жомарт Токаев заявил в сентябре 2020 года. Для этого глава государства поручил посадить 2 млрд деревьев к концу 2025 года. Это 85 тысяч гектаров. На сегодня общая площадь лесов в стране составляет 6 млн гектаров.

«В этом году стартовала масштабная программа по озеленению страны. До 2025 года будет высажено 2 миллиарда деревьев. Эта инициатива становится проектом по-настоящему национального масштаба с большим международным резонансом. Задача в высшей степени актуальная, поэтому ее следует выработать, поэтому ее следует показать и очковирательством тем более», — высказался Токаев осенью 2021 года во время международной конференции «Пути достижения целей Парижского соглашения и углеродной нейтральности Казахстана».

А уже летом этого года премьер-министр Алихан Смаилов сообщил, что проект по высадке 2 млрд деревьев может сорваться из-за слабого финансирования. «В 2021 году проведена посадка деревьев площадью в 66 тыс. га в количестве 138 млн насаждений. Однако в этом году существует риск недостижения поставленного показателя из-за слабого финансирования на местном уровне в ряде регионов», — сказал премьер-министр Алихан Смаилов на заседании правительства.

Глава Кабинета отметил, что с прошлого года действует норма, согласно которой экологические меры по улучшению экологической обстановки. Для этого Министерству экологии совместно с акиматами необходимо разработать план мероприятий для улучшения экологической ситуации по каждому региону.

К тому же без научного подхода эта масштабная работа может не принести ожидаемых результатов, не говоря о финансовой стороне. По неофициальной информации, полив лесных культур не предусматривается, поскольку посадки будут проведены на участках, где лес уже произрастал (гари, вырубки), а также на участках, пригодных для лесоразведения.

В советское время применялась практика создания вдоль автомобильных дорог насаждений: их поливали, следили за санитарным состоянием. Это особенно актуально в западных регионах страны, где нередко засушливые годы.

А за годы независимости большинство деревьев в таких лесопосадках погибло, потому что перестали поливать. Даже в Алматы много высохших деревьев, кустарников из-за нерегулярного полива или его отсутствия.

Из-за наступивших экстремальных климатических условий, повышения температуры и засухи большинство саженцев из 2 млрд



деревьев, чтобы была вода для полива.

Как же раньше выживали люди и скот, например, в засушливых условиях Мангистауской области? Это аридная зона с каменистой почвой в горах, песчаной и глинистой на равнине, рек очень мало, как и осадков. Оказалось, что раньше люди и скот пили воду из колодцев. Здесь даже были свои технологии и способы рытья колодцев на протяжении веков, 50-70 метров — это средняя глубина, встречались в 2 раза глубже. В конце XIX века их было более 4 тысяч, сейчас намного меньше.

Несмотря на суровые климати-

ли. Теперь осенние посадки под угрозой срыва. Ведь денег на хорошие саженцы и регулярный полив в принципе не хватает. У нас уже есть пример, когда общество глухих высадило целые парки-кладбища в районе спецавтокона на присоединённых территориях. Там 80% деревьев не прижились. Власти Алматы уверены, что общество слепых условия не выполнит, поэтому вероятно осенью массовых посадок не предвидится, итоги тендера аннулируются. А ведь до долгожданного миллиона программы «Жасыл Алматы» нужно посадить еще 350 тысяч саженцев. Ничего не имею против людей с ограниченными возможностями, но абсолютно ясно, что льготы и неслыханные демпинги откровенно вредят делу. В результате государственной программы по озеленению под угрозой срыва».

## ПРОЕКТ ПО ВЫСАДКЕ 2 МЛРД ДЕРЕВЬЕВ СРЫВАЕТСЯ?

без полива погибнет. В итоге мы потеряем и финансы, и саженцы. В таком случае — лучше не выделять на этот проект финансирование или сократить количество саженцев с обязательным поливом и уходом: лучше вырастить 500 тысяч деревьев, чем погубить 2 млрд саженцев без полива и наблюдения и пустить на ветер выделенные деньги.

### КАК НАДО ВЫСАЖИВАТЬ ДЕРЕВЬЯ

Чтобы этого не случилось, нужны полив и новые технологии.

Например, Израиль является одной из немногих стран в мире, на территории которых сегодня намного больше деревьев, чем было 100 лет назад. Порядка 95% территории — это засушливые, полузасушливые, пустынные или чрезмерно засушливые регионы.

Сейчас 8% территории Израиля занимают леса, хотя 70 лет назад их не было. Здесь самый большой в мире прирост лесов. Саженцы выращивают в питомниках до высоты в полметра, потом помещают в почву. Первый год поливают, пока дерево не дотянется корнями до водоносных слоев, за лесом ведется наблюдение.

В Израиле посажено около 240 млн деревьев, а для обеспечения эффективного управления водными ресурсами и контроля над выпасом скота были введены специальные правила. В стране построили 180 плотин и водохранилища, освоили 1000 км<sup>2</sup> земли и создали более 1000 парков (Лиат Вексельман. Израильский опыт победы над пустынями — всему миру. <https://mf.gov.il/MFARUS/ForeignRelations/Bilateral%20relations/EuroAsia/Kazakhstan/Pages/Israeli-expertise-in-combating-desertification.aspx>).



В итоге пустыня уменьшается благодаря лесопосадкам и развитию сельского хозяйства, где применяется капельное орошение, используется солоноватая вода для выращивания овощей и т.д.

Около 90% сточных вод Израиля очищается и используется в сельском хозяйстве, которое процветает благодаря продвинутым методам очистки. Это сокращает выбросы парниковых газов, сохраняет больше воды для сельского хозяйства и экономит деньги.

Раньше у нас было немало лесных и лесостепных зон, водились тигры, леопарды и др., не говоря о пастбищах. За 100-200 лет эти зоны из-за деятельности царской и советской администрации катастрофически сократились. Ныне в условиях выживания в экстремальных климатических условиях необходимо восстановить и расширить эти зоны. Этому будет способствовать грамотная посадка 2 млрд деревьев, новые технологии и использование подземных вод.

Поэтому необходимо совмещение двух программ — поиски и использование подземных вод должны предшествовать посадке

ческие условия, местные жители умудрялись каким-то образом выживать и приумножать свои стада. Этому способствовали не только многочисленные колодцы, но и кочевой образ жизни — постоянно приходилось кочевать в поисках воды и пастбищ. К тому же до XX века в этом регионе выпадало больше осадков, чем сейчас.

Всего этого сейчас нет. С XX века климат становится все более засушливым, особенно это стало заметно в наши дни, когда произошли случаи падежа скота. В итоге в наше время сельские жители достаточно плохо защищены от природных факторов, особенно от засухи.

Ведь в аграрной отрасли применяются не так много современных технологий, а традиционный опыт забыт. Даже подзабыт недавний советский опыт по подготовке кормов. Почему бы не вспомнить об опыте рытья колодцев и знаниях о подземных водах, что реально помогало выживать нашим предкам? Используя современную технику, можно колодцы заменить скважинами. А подземные воды на западе страны имеются.

### КАК «ИНВАЛИДЫ» ВЫСАЖИВАЮТ ПАРКИ-КЛАДБИЩА

Известный журналист Сергей Пономарев в социальных сетях на днях сообщил: «Миллиардный тендер на посадку деревьев в Алматы выиграло общество слепых из Жезказгана. В то же время 120 местных озеленительных компаний, с супероборудованием и местным посадочным материалом остались без работы. Причина в неслыханном демпинге, жезказганцы скинули цену от первоначальной более чем на 30%. Профессионалы проигра-

Оказалось, до странного схожие схемы работают по всему Казахстану. Например, этим летом в Караганде была схожая ситуация. Тоже компания, с незрячими людьми в учредителях, миллионные сделки, в итоге выходы города. В Актау есть свое «общество незрячих», которое благополучно выигрывало тендер несколько лет подряд и засушило парки, скверы и всё что можно и нельзя, к сожалению, это не шутка.

В Костанайе вот уже несколько месяцев длится скандал вокруг конкурса госзакупок на цветочное оформление города. Благодаря этой истории улицы областного центра в этом году выглядят как никогда бледно и уныло.

Есть такая проблема, что через общества инвалидов открыта кормушка для фирм посредников. Это происходит уже несколько лет, в итоге закупки товаров и услуг у организаций инвалидов превратились в откровенно коррупционную схему. В том числе это лазейка и для чиновников — нет ничего проще, чем получить «откат» через такой госзаказ.

Миллиарды тенге остались без контроля и оседают в карманах узкого круга бизнесменов. К тому же — какой спрос с инвалидов?

Например, в Костанайе ответчики, пытаясь защититься, постоянно напоминали суду, что их организация создана для инвалидов, их трудоустройства и социальной поддержки. Однако когда судья затронул соответствующие документы, выяснилось, что не все дела обстоят так, как это звучит на словах.

Это несовершенство закона. По закону о госзакупках необходимо проводить закупки вначале среди обществ инвалидов. По всему РК созданы настоящие и псевдообщества, интересы которых представляют весьма квалифицированные юристы. Выиграв конкурс, они отдают его исполнителям, забирая от 10-ти до 20-ти и более процентов. Судиться с ними бесполезно, поэтому лучше отменить конкурс.

Закон о госзакупках в нашем исполнении приводит либо к абсурдным, либо коррупционным последствиям. В итоге город-сад Алматы и другие города приходят в запустение. Если в городах появляются парки-кладбища, то что можно ожидать от масштабной программы по озеленению страны, объявленной главой государства?

Дастан ЕЛДЕС



# ДЛЯ ПРОДВИЖЕНИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА НЕОБХОДИМЫ ПЕРЕВОДЫ

На протяжении многих лет люди, слабо или вовсе не владеющие казахским, парировали на претензии в свой адрес вопросом: а что даст его изучение? Уважение к государственному языку – дело, конечно, хорошее, но это что-то эфемерное, а прагматичный человек привык тратить время и усилия только на то, что имеет практический смысл. Поможет ли ему знание казахского в повышении образовательного уровня, в получении новой полезной информации, в расширении кругозора... Автор Qmonitor попытался ответить, какие подвижки начались в этом плане в последнее время.

## ВСЁ НАЧИНАЕТСЯ С ЧТЕНИЯ...

Чаще всего в качестве оправдания люди называют отсутствие возможности прочитать на казахском языке те или иные книги, тогда как, например, на русском и тем более на английском можно найти практически любую художественную, научно-популярную или учебную литературу – если не на бумажных носителях, то в Интернете. И речь идёт не только об авторах, известных какому-то узкому кругу читателей (их книги даже на русском не всегда доступны), но и о самых великих либо знаменитых писателях в истории – от Гомера до Харуки Мураками.

Конечно, на книжных полках и во «всемирной паутине» можно обнаружить отдельные произведения на казахском. Например, в одном из Интернет-магазинов удалось найти «Сто лет одиночества» Габриэля Гарсиа Маркеса, но в мягкой обложке (за что, кстати, и критикует издательство автор единственного отзыва на эту книгу). В какой-то из социальных сетей попала на глаза электронная версия «Божественной комедии» Данте Алигьери, правда, она почему-то переведена не с языка оригинала, а с русского – возможно, этим занимался переводчик-любитель. Из множества произведений Чарльза Диккенса, который входит в число самых читаемых на планете писателей, в магазинах южной столицы на казахском языке есть только «Приключения Оливера Твиста», хотя в золотой фонд мировой литературы включены с десяток его романов. Словом, что-то можно найти, но это, скорее, единичные случаи.

Удручает и общее количество переведённой литературы. Например, если на сайте одного из «раскрученных» Интернет-магазинов поставить фильтр «казахский язык», то выяснится, что на нём потенциальным покупателям предлагается 1821 книга. При этом 1474, или 81 процент, относятся к разделу «Литература Казахстана». Наверное, произведения отечественных авторов тоже представляют интерес, но очевидный перекос в их сторону не может не вызывать вопросов. Выходит, казахоязычным читателям предлагается выбор всего лишь из 347 наименований книг при наличии огромного массива зарубежной литературы, включающей в себя тысячи мировых шедевров и ещё больше изданий, необходимых для специалистов самых разных отраслей, студентов, школьников...

Безусловно, какие-то шаги для исправления ситуации предприни-

маются. Например, наконец-то начали переводить на казахский язык книги о Гарри Поттере, написанные Джоан Роулинг, и «Властелин колец» Дж.Р.Р. Толкина. Эти произведения чрезвычайно популярны среди детей и подростков во многих странах мира, и жаль, что до юных казахоязычных читателей они дошли только сейчас. Впрочем, лучше поздно, чем никогда. Сегод-



ня в Интернет-магазинах доступны не все книги из названных серий – в продаже есть две части трилогии о борьбе в мире Средиземья и лишь три тома из семи о волшебнике-тинејджер. Остальные, видимо, ещё не переведены. Откровенно говоря, смущают цены – от 4570 до 6990 тенге за каждую книгу.

Но не зря вызывает о том, что литература выполняет не только развлекательную роль, но и познавательную, воспитательную. Конечно, и сейчас издаются хорошие книги для детей, но способны ли они полностью заменить произведения, уже проверенные веками и написанные Шарлем Перро, братьями Гримм, Гансом Христианом Андерсеном, другими известными детскими писателями? Между тем, на казахский язык написанное ими переведено лишь выборочно. То же самое касается великих авторов, чьи книги адресованы подросткам, юношам. Ещё хуже обстоит с переводом литературы для взрослых. Скажем, Нобелевскую премию с момента её учреждения получили 118 писателей, а на казахский переведены, в лучшем случае, лишь отдельные произведения (от силы один или два) всего-то полтора десятков из них.

Ну, хорошо, художественная или научно-популярная литература сегодня, как считает немалая часть нашего населения, уже не нужна, поскольку не помогает зарабатывать на хлеб насущный и строить карьеру. Но вряд ли кто-то станет настаивать на отсутствии пользы от специальной (профессиональной) литературы. А здесь ситуация ещё более аховая. Например, применительно к сфере IT, которой

государство уделяет всё большее внимание, на сайте того же Интернет-магазина можно найти лишь одну книгу на казахском – «С++ для IT-профессий» Д. Харди. Но, во-первых, С++ уже давно не входит в число наиболее популярных языков программирования, уступая JavaScript, Python, Java и некоторым другим, а во-вторых, единственной книги для того или иного языка программирования явно недостаточно.

И это касается не только сферы IT – по очень многим специальностям и направлениям профессиональной деятельности ощущается острый дефицит качественной и полезной литературы на казахском. А значит, налицо серьёзная проблема, решением которой необходимо

срочно и на системной основе заняться. Тем более что количество казахоязычных студентов и соискателей рабочих мест год от года только растёт...

## ВАЖНЕЙШЕЕ ИЗ ИСКУССТВ...

Ещё в 2014-м на широком экране впервые появился зарубежный кинопродукт, продублированный на казахском языке, – мультфильм «Тачки 2». С тех пор, как утверждают представители корпоративного фонда «Болашақ», который взялся спонсировать это начинание, был осуществлён дубляж почти сорока картин. С одной стороны, немало, а с другой, если учесть, что за прошедшие почти десять лет в отечественном прокате появилось более двух тысяч фильмов иностранного производства, то это лишь два процента. Всё-таки полноценный дубляж требует значительных затрат, которые крайне трудно окупить. Поэтому обычно прокатчики



ограничиваются субтитрами на казахском.

Недавно появилось сообщение о том, что компания «Меломан» снова начнёт выпускать некоторые голливудские блокбастеры (судя по всему, пока это будут фильмы концерна Disney) на казахском языке для кинотеатров. В планах значатся «Аватар», вышедший ещё 13 лет назад, его продолжение, а также «Чёрная Пантера: Ваканда навеки» и «Человек-муравей и Оса: Квантомания». Несмотря на названия и жанровую направленность, подобные фильмы привлекают не только детей и подростков, но и взрослых. Поэтому с точки зрения продвижения «ана тілі» они должны сыграть определённую роль.

Однако было бы неправильно забывать и о тех, кто предпочитает более серьёзное кино. Конечно, речь не идёт об арт-хаусных проектах для эстетов, которые соберут от силы сотню-другую зрителей по всей стране. Имеются в виду более или менее популярные фильмы из разряда «умных» от известных современных режиссёров вроде Пола Томаса Андерсона или Дэвида Финчера. Всё-таки кино – это не только развлечение, но и искусство (наверное, в первую очередь, именно искусство). А такие картины, скорее всего, вряд ли будут охвачены дубляжом и соответственно останутся недоступными для казахоязычной аудитории.

Словом, несмотря на предпринимемые шаги, в обозримой перспективе зарубежные фильмы на казахском по-прежнему будут редкостью в кинотеатрах. И здесь хотелось бы обратить внимание на другую возможность. За последние два с половиной года, с началом пандемии, резко возросла популярность онлайн-кинотеатров. На нашем рынке сейчас доступно много различных сервисов, а самые известные из них – американские Netflix и Amazon Prime, украинский Megogo, российские ivi, Okko, Кинопоиск HD и некоторые другие.

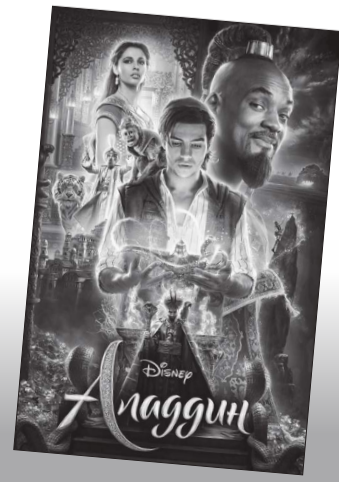
Не будем подробно говорить о плюсах и остановимся лишь на основных минусах. У американских сервисов достаточно высокая цена, отсутствует не только казахоязычный, но и русскоязычный контент (на Netflix некоторые ста-

рые релизы имеются и на русском, однако после 24 февраля и ухода с рынка РФ новые проекты выходят без русской озвучки, но с русскими субтитрами). На российских сервисах лишь часть контента входит в подписку, тогда как за другие фильмы и сериалы нужно платить дополнительно, а на казахский язык переведено очень мало – видимо, Казахстан пока не является для них каким-то особенно важным рынком.

Поэтому, полагаю, сейчас самое время задуматься о создании нашего собственного онлайн-кинотеатра, в котором весь контент будет доступен на «ана тілі». Да, подобные вещи обычно не являются прерогативой государства, но, если учесть нашу не совсем типичную для мира ситуацию с государственным языком, то это, возможно, тот самый случай, когда допустимо сделать исключение. Такой проект должен преследовать не коммерческие цели, а образовательные-развлекательные. Значит, не нужно будет покупать права на очень большое количество различных фильмов и сериалов, на озвучку тоже необязательно тратить значительные средства: не весь контент нужно дублировать, зачастую достаточно двухголосого полулюбительского перевода, что обойдётся намного дешевле.

Да, у нас есть проекты вроде aytube, но там в основном казахстанский контент, к тому же казахский язык звучит далеко не везде. Например, один из самых популярных на сегодня сериалов, «5:32», снят преимущественно на русском (казахская речь слышна лишь эпизодически). Если посещение подобного онлайн-кинотеатра будет бесплатным или стоить каких-то чисто символических денег, то вряд ли кто-то из жителей нашей страны станет возражать. Найдутся, конечно, те, кто скажет: мол, зачем тратить деньги на подобное. Но на содержание государственных телеканалов и так расходуются огромные суммы из бюджета, поэтому вряд ли что-то принципиально поменяется.

В общем и целом, несмотря на то, что свет в конце туннеля уже вроде бы начал брезжить, предстоит сделать ещё очень многое для реального продвижения казахского языка. Призывы и тем более требования вроде бесконечных «казакша сөйле» должны остаться в прошлом, а упор необходимо сделать на повышение конкурентности «ана тілі». Когда разнообразный контент на казахском языке сможет составить серьёзную конкуренцию хотя бы русскоязычному (с английским, наверное, бороться бесполезно), многие люди сами, без чьего-либо принуждения начнут проявлять к нему интерес...



**ШАРМАН – ЭТО МОЙ ДЕД  
РОДОМ ИЗ УЛЫТАУ**

Выросший единственным ребенком (такого у многодетных казахов практически не бывало), Торегельды был окружен любовью не только родителей, но и всех родственников и односельчан, которые видели в нем будущего лидера, призванного прославить вождельный Улытау.

Будучи не просто климатическим оазисом в бескрайней казахской степи, Улытау был историческим, геополитическим центром объединения казахских племен, где славные чингизиды Тохтамыс, Едіге, Тамерлан восполняли силами свои войска перед стратегическими сражениями. Однако в 1930-е годы это был заброшенный поселок, в который нелегко было добраться по бездорожью.

Его отец Шарман (мой дед) подарил ему скрипку, гармонь и построил спортивный турник, что в те годы для односельчан было в диковинку. Его чуть не выгнали из школы за «хулиганский» поступок, хотя он пытался разнообразить унылый сельский быт своих одноклассников. Об его юности и других этапах жизни замечательно написал мой друг Мухтар Кул-Мухаммед в своем эпическом эссе «Гражданин» и «Азамат» в казахской версии.

**МОИ РОДИТЕЛИ –  
ВРАЧИ «ОТ СОХИ»**

Позже, будучи студентом карагандинского мединститута, в нем усмотрели талант и лидерские качества и назначили руководителем комсомольской организации вуза. Там он влюбился в мою маму Кульзию, и после окончания мединститута на бензовозе они торжественно вторглись в свой родной Улытау, чтобы подарить односельчанам здоровье.

Помимо оказания медицинской помощи, они учили тому, как соблюдать гигиену, правильно питаться, ухаживать за новорожденными, предупреждать болезни, впервые построили сельскую баню и провели в дома электричество. Это была настоящая первичная медико-санитарная помощь, созданная при крайне ограниченных ресурсах. В последующем эта модель, по сути, легла в основу исторической Алма-Атинской Декларации, ставшей монументальной «Меккой мирового здравоохранения». Об этом я расскажу чуть позже.

**СЕКРЕТ ЗДОРОВЬЯ  
В ПОЛНОЦЕННОМ  
ПИТАНИИ**

В те годы Торегельды Шарманов усмотрел причины многих болезней в недостаточном и неправильном питании и заинтересовался наукой о питании, которая стала делом всей его научной жизни. Спустя годы, им был создан Казахский институт питания. Тогда партийные фарисеи ехидно называли его детище «институтом каши», даже не подозревая о том, что неправильное питание вызывает более 60 процентов хронических заболеваний, таких как ожирение, диабет, болезни сердца и рак.

**ОБ ОТЦЕ**

**19 октября моему отцу Торегельды Шарманову исполнилось 92 года. Его по праву можно назвать баловнем судьбы, при этом обожает он жизнь во всех ее проявлениях.**



Факторы питания как причины болезней по значимости превышают малоподвижный образ жизни, курение и употребление алкоголя вместе взятые. Это сейчас, спустя полвека, многие реально осознали эту истину и активно взялись за правильное питание. Торегельды Шарманов и по сей день продолжает возглавлять созданную им Казахскую академию питания.

**НАЦИОНАЛИСТ ИЛИ  
ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ?**

В 1969 году его назначили ректором Актюбинского мединститута. Лишь за 2 года он утроил численность аульской студенческой молодежи, из которой сегодня вышли известные врачи, хирурги, ученые и организаторы здравоохранения.

Когда лидер страны Кунаев спросил областного руководителя о Шарманове, тот его охарактеризовал так: «харизматичный, амбициозный, талантливый и энергичный руководитель, но отъявленный

националист». На что Кунаев ответил: «именно это мне и надо» и назначил его министром здравоохранения.

На этом посту Торегельды Шарманов проработал 12 лет и проявил себя не просто патриотом своей страны, а скорее интернационалистом, космополитом, одним из лидеров мирового здравоохранения.

**ПМСП – ЭТО ОСНОВА  
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

Базируясь на своем раннем опыте главврача улытауской сельской больницы, Торегельды Шарманов видел основу всей системы здравоохранения в первичной медико-санитарной помощи (ПМСП). И взялся он за ее развитие, создавая сотни фельдшерско-акушерских пунктов (ФАПов) на селе, а также усиливая кадровый и технологический потенциал городских поликлиник и больниц. Каждый построенный ФАП даже в удаленных сельских районах он принимал лично. За время своей работы министром он по

Торегельды Шарманович Шарманов – советский и казахский государственный деятель, учёный, гигиенист-нутрициолог, доктор медицинских наук (1967), профессор (1968), академик НАН РК (1994). Президент Казахстанской академии питания (с 1988). Герой Труда Казахстана (2022), заслуженный деятель Казахстана (2001). Лауреат двух Государственной премии РК в области науки и техники (2001, 2019). Лауреат Государственной премии мира и прогресса первого президента РК – Лидера нации (2020).

С 1958 по 1962 гг. – главный врач Улытауской центральной районной больницы Карагандинской области. С 1962 по 1968 гг. – начальник отдела питания в НИИ краевой патологии Министерства здравоохранения Казахской ССР. С 1968 по 1971 гг. – заведующий кафедрой фармакологии, ректор Актюбинского государственного медицинского института. С 1971 по 1982 гг. – Министр здравоохранения Казахской ССР. С 1973 по 1984 гг. – директор Казахского филиала Института питания АМН СССР. С 1985 по 1988 гг. – заведующий кафедрой питания института усовершенствования врачей и лабораторией клинической витаминологии Института питания АМН СССР. С 1988 г. по настоящее время – директор Института региональных проблем питания АМН СССР (в настоящее время президент Казахской академии питания).

2-3 раза объездил каждый из более чем 200 сельских районов Казахстана.

Мой отец не был кабинетным министром. Его стихия – прямое общение с медработниками, желание понять их истинные чаяния, беспокойства, чтобы вместе с ними решать реальные проблемы здравоохранения. За это медики его обожали.

**ПРОФИЛАКТИКА  
БОЛЕЗНЕЙ И РАСЦВЕТ  
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

В 1970-х годах, когда курить было модно и даже элегантно (вспомним Штирлица, эlegantно закуривающего сигарету, или Фиделя Кастро с сигарой), мало кому в голову приходило, что сигаретный дым вызывает рак. Тогда мой отец сам бросил курить и на стенах минздрава установил таблички: «У нас курить стыдно». В те годы им были заложены основы профилактики медицины, направленной на предупреждение хронических неинфекционных заболеваний, были сформированы кадры в области гигиены детей и подростков, профессиональных заболеваний, коммунальной гигиены.

Это был расцвет здравоохранения страны, когда многократно выросла материально-техническая база, быстро развивалась инфраструктура и кадровый потенциал здравоохранения. Медики в народе уважали, они работали вдохновенно, а здоровье казахстанцев по всем характеристикам было как никогда на высоте.

**ВЕЛИКАЯ ХАРТИЯ  
МИРОВОГО  
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ!**

На все это обратила взор Всемирная организация здравоохранения, решив провести в Алма-Ате международную конференцию по первичной медико-санитарной помощи. Открытие конференции пришлось на 6 сентября 1978 года – день рождения моей мамы. Алма-Ата утопала в осенних цветах и золотистой листве деревьев. В Казахстан приехали делегаты на уровне министров здравоохранения из более чем 100 стран. Помимо шахини Ирана и легендарного американского сенатора Кеннеди, многие алматинцы впервые в жизни увидели чернокожих людей.

Это была неделя плодотворной, интеллектуальной, творческой работы, апофеозом которой стала Алма-Атинская Декларация, которая впервые в мире провозгласила фундаментальное право человека на здоровье.

Мир тогда впервые узнал о

Казахстане. До сих пор, спустя 40 лет, ничего казахстанское в мире так не будоражило человеческое сознание, как идеология и философия Алма-Атинской Декларации. Она стала частью конституции Бразилии, а многие страны заложили ее в основу своей государственной политики здравоохранения.

**ОГОНЬ, ВОДА  
И МЕДНЫЕ ТРУБЫ**

После этого у отца были «медные трубы», а затем «вода, огонь». Как он любит шутить, у человечества три неизлечимые болезни: «насморк, лысина и зависть». Он был вынужден покинуть Казахстан и вернуться когда сменился режим, началась перестройка и республика стала независимой.

Однако он не мстил завистникам и не почивал на лаврах. В трудные годы 90-х, благодаря своему авторитету, он привлек в Казахстан множество международных проектов, которые помогли недоедающим женщинам предупреждать малокровие, а детям, страдающим йодной недостаточностью, получать ее в достаточном количестве, чтобы не отставать в умственном развитии.

Будучи максималистом по характеру и весами по зодиаку, он по-детски радуется успехам близких и друзей, безмерно переживает за их неудачи, помогает им бороться с болезнями, однако глубоко сожалеет и негодует из-за предательства. Он бесконечно дорожит тем, что дано ему природой и Всевышним – своим здоровьем и духовным благополучием, борется за каждую минуту полноценной жизни, что порой удается ценой немощных усилий.

Каждое утро, обычно просыпаясь в 5:30 утра, я ожидаю его в гостиной. Мы встречаемся за чашкой ароматного кофе и беседуем на семейные и другие злободневные темы. Естественно, в последнее время часто обсуждаем будущее здравоохранения и науки о питании.

Недавно был создан Международный фонд Торегельды Шарманова, главным приоритетом которого является всеобщее право на здоровье. В 92-й год своего рождения мой отец вручил премии своего Фонда ученым и практикам здравоохранения, внесшим вклад в реализацию этой миссии его жизни.

Happy Birthday my Dear Dad. I wish you good health, joy and a peace of mind.

Твое имя золотыми буквами вписано в историю мирового здравоохранения. И мы безмерно гордимся тобой.

Алмас ШАРМАН

14 октября президент России Владимир Путин в Астане дал пресс-конференцию, на которой рассказал, что мобилизация закончится через две недели и что он ни о чем не жалеет. Специальный корреспондент «Ъ» о том, что на этот раз президент России сообщил гораздо больше новостей, чем на такой же пресс-конференции в Самарканде.

# НЕ, ОН НЕ ЯСТРЕБ, ОН ДРУГОЙ

Первые два вопроса на пресс-конференции были неминуемы: про СВМДА.

Но уже один из следующих вопросов имел вроде бы отношение к реальной жизни. Он был про роль Германии в конфликте с Украиной и про то, как канцлер Германии Олаф Шольц «пустился во все тяжкие, и с какой-то удивительной легкостью Германия забыла, что сделала Россия для объединения немецкого народа, и сейчас мы видим непредставимые ранее вещи, как из немецких орудий вновь убивают русских людей». Владимиру Путину как специалисту по Германии надлежало прокомментировать этот тезис.

— Это выбор тех людей, которые легитимно пришли к власти в той или иной стране, в данном случае в Германии. Они сами должны определить, что для них важнее: выполнение каких-то союзнических обязательств так, как они это видят, или обеспечение благополучия собственного народа... — ответил российский президент.

Ответ складывался гораздо более мягким, чем вопрос.

— Судя по тому, что вы сказали, были выбраны союзнические обязательства в рамках Североатлантического альянса, — продолжил президент. — Я считаю, это ошибка, и за эту ошибку расплачиваются бизнес, экономика, граждане Федеративной Республики. Впрочем, с ее интересами мало кто считается, иначе не были бы подорваны «Северный поток-1» и «Северный поток-2».

На вопрос, появилась ли какая-то определенность насчет поездки на саммит «двадцатки» в Индонезию, Владимир Путин отвечал так, что стало понятно: нет, не поедет.

На вопрос корреспондента «Первого канала» Константина Панюшкина, как скажется на ходе судов с Украины информация о том, что взрывчатка, повредившая Крымский мост, была загружена в порту Одессы, господин Путин отвечал тоже сдержанно:

— Федеральная служба безопасности констатировала, что, скорее всего, этот груз, а точнее взрывчатка, был отправлен морем из Одессы, но точно не установлено, с помощью зерновозов это сделано или нет. Это вопрос. Ответа на него пока нет.

Сейчас, наверное, следовало показать уже наконец свою легендарную жесткость, но господин Путин и теперь не стал этого делать:

— Если выяснится, что гуманитарный коридор используется для совершения террористических актов, то, конечно, это поставит под большой вопрос дальнейшее функционирование этого коридора. Но пока таких данных у нас нет.

— На днях мужчину оштрафовали в Москве за то, что он слушал

украинскую музыку, — рассказал Путину теперь уже корреспондент Life Александр Юнашев. — Так скоро и фильм «В бой идут одни старики» можно запретить, потому что там есть украинские мотивы, и Гоголя... Ведь если фашисты слушают народные песни, то они от этого фашистскими не становятся. Как вы думаете?

— Мы все время возмущаемся попытками закрыть русскую культуру, отменить ее... Бред, чушь... — констатировал президент России. — Ну мы... как это... не должны вести себя таким же образом... К тому же в Крыму украинский язык — государственный наряду с крымскотатарским и русским. Поэтому само по себе это неправомерно. К тому же почти 3 млн граждан, проживающих у нас, — украинцы. Ну как же мы можем запретить?..

— Про мобилизацию... Сейчас многие компании не понимают,



кого из сотрудников возьмут, кого — нет. Будет ли всеобщая мобилизация?.. 300 тыс. человек, о которых говорил министр обороны, — это еще актуальная цифра или нет?

Вопросы становились все гуще. Этот попал, казалось, совсем уже куда надо.

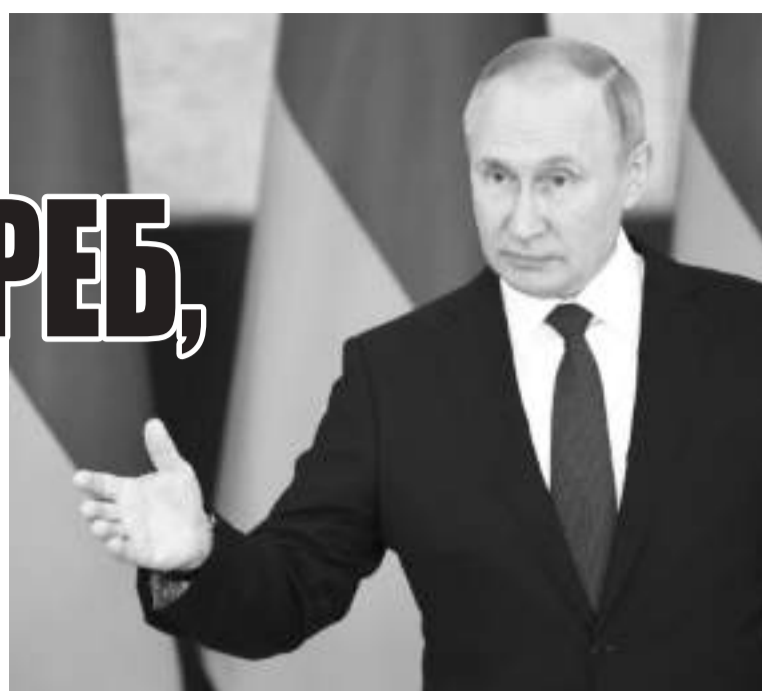
— Минобороны сначала называло другую цифру, — разъяснил Верховный главнокомандующий. — Не 300 тыс. Это первое. Второе: ничего дополнительного не планируется.

Да, вот это было пока главное. Потому что это сказано и не забудется никем из тех, кто слышал. Прямую трансляцию слышали все.

— Никаких предложений от Минобороны на этот счет не поступало, — господин Путин на всякий случай снял с себя ответственность за потребности в мобилизации. — И в обозримом будущем я не вижу никакой необходимости.

Все-таки прозвучало «в обозримом будущем». А это понятие предательски субъективно.

— Бестолковщина, о которой я сказал, связана со старыми формами учета, — добавил российский президент, — которые не обновлялись десятилетиями. И вот когда начали проводить эти мероприятия мобилизационные, выяснилось,



какого они качества. Эта мобилизационная база сейчас обновляется на современной основе, и она будет максимально достоверной.

Впрочем, кому-то это уже не поможет.

— Хотя должен сказать, что эта работа уже заканчивается, — неожиданно произнес президент России то, чего от него и не ждали. — Сейчас в войсках находятся 222 тыс. мобилизованных из 300 тыс. Думаю, что в течение примерно двух-трех недель все мобилизационные мероприятия будут завершены.

Теперь главной новостью пресс-конференции была эта.

— Мы в Казахстане находимся, здесь, как мы знаем, очень много

кого-то еще по каким-то соображениям. Нужно давать правовую оценку. И действовать в отношении этого человека только на этом основании... По-другому невозможна поступить, — признался президент.

Он именно что признался. Он, может, и хотел бы сказать другие слова и поступить бы по-другому. Да не сможет заставить себя. Может, и заставят. Но уже не смог.

Корреспондент «Аргументов и фактов» Глеб Иванов задал свой вопрос, и если бы он не прозвучал, то, может, и стыдно было бы за эту пресс-конференцию. Но он прозвучал:

— Сейчас начинают приходить первые данные о погибших



мобилизованных. В Челябинской области власти заявили, что погибли несколько мобилизованных. Сегодня в Москве хоронят мобилизованного 23 сентября сотрудника мэрии Москвы. У него не было военной подготовки и не было военного опыта. Как так получается? При объявлении о мобилизации вы сказали, что все мобилизованные пройдут военную подготовку. Как так получается, что люди оказываются на фронте, и еще даже трех недель не прошло с момента объявления мобилизации, и там погибают?

Владимир Путин, такое впечатление, разволновался.

— Линия соприкосновения — 1100 км. Поэтому держать ее войсками, сформированными исключительно из контрактников, тем более что они принимают активное участие в наступательных операциях, практически невозможно, — сказал он.

Это было похоже даже на оправдание.

— Вот с этим связана мобилизация, — продолжил президент. — Это первое. Второе. Все граждане, попавшие под мобилизацию, должны пройти военную подготовку. И она складывается следующим образом. Я сказал 222 тыс. сейчас находятся

в войсках. Точнее сказать, в так называемых частях-формирователях. Там первичная подготовка от пяти до десяти дней. Затем поступают непосредственно в зависимости от учетно-военной специальности в боевые части. И там подготовка от пяти до 15 дней. Затем, следующий этап, поступают непосредственно в войска, ведущие боевые действия. И там боевое слаживание. И если посмотреть в целом... то это возможно.

Он имел в виду: научиться воевать.

— 33 тыс. мобилизованных уже находятся в подразделениях, и 16 тыс. — в подразделениях, привлекаемых к выполнению боевых задач. Но если такие вопросы возникают (что люди погибают, не научившись держать оружие в руках. — А. К.), я дополнительно дам поручение Совету безопасности... Там есть люди в Совете безопасности, ранее служившие в Министерстве обороны, знающие свое дело, специалисты высокого уровня и класса... Дам им поручение, чтобы они провели инспекцию того, как осуществляется подготовка мобилизованных граждан.

— После всего Украина сможет существовать как государство? А Россия? И второй вопрос: Владимир Путин, вы ни о чем не жалеете? — спросил я.

— Нет, — сразу ответил Владимир Путин. — Я хочу, чтобы было понятно: то, что происходит сегодня, малоприятно. Мягко говоря. Но это все то же самое мы получили бы позже, только в худших для нас условиях. Мои действия правильные. И своевременные.

Это была, судя по всему, с его точки зрения, чистая правда.

И он в самом деле ни о чем не жалеет.

Я думал, Владимир Путин не скажет и этого. Но он сказал.

Я повторил вопрос про Украину.

— Мы не ставили перед собой задачу уничтожения Украины, — он пожал плечами. — Вот в Крыму проживает 2,5 млн человек... Взяли и воду отрубили там... Ну вот... Войскам пришлось зайти и открыть воду в Крым. Вот как просто пример логики наших действий! Не сделала бы других противодействий. Взорвали Крымский мост — и теперь нам нужно десять раз подумать: а обеспечение сообщения Крыма с территорией (Донбасса. — А. К.) — насколько это важно для Российской Федерации? Понимаете? Вот.

Он имел в виду, что важно, и очень.

И тут содержалась угроза.

Кроме того, ведь он объяснил, если кто не заметил, почему Херсонская и Запорожская области стали территорией России.

Напоследок Владимир Путин высказался о возможности участия войск НАТО в войне с Украиной. То есть о возможности прямого столкновения.

— Это очень опасный шаг, — произнес он, — который может привести к глобальной катастрофе. Надеюсь, хватит ума-разума у тех, кто говорит об этом, чтобы этих опасных шагов не предпринимать.

То, о чем сейчас шла речь, было опять самое главное, о чем я думал всю пресс-конференцию.

Нет, он не похож на человека, который может решить применить ядерное оружие. Причем решить может. Применить — нет.

Андрей КОЛЕСНИКОВ  
(в сокращении)

Драма «Үнсідік» («Безмолвие») Ж.Аликена (автор пьес «Сиқырлы терезе», «Қызыл гүлдер», «Құпия», «Зять») паразитовалических зритель. Обработал камерный оркестр Астанинского музыкального драматического театра юного зрителя (дирижер – Руслан Баймурзин, хормейстер – Алихан Идрисов, хореограф Уалитбек Сиязбек).

Эмоционально исполнены песни «Барокко болмыс» артистом Султаном Кеншиликом, «Ұмыт бәрін, ұмытшы ұмыт» артистами Азаматом Болатовым, Жанслу Толгеновой, «Жын ұрады» артистом Арматом Амандықовым, «Ойладың ба?» артистками Дианой Туржановой, Гульден Курмет, «Тамшылар» артистами Саламатом Мукашевым, Ермаханом Аймахановым, «Үнсіз» артистами Ерназаром Жанатилеком, Динисламом Нурмаганбетовым. Эти песни насыщено дополнили драматические мизансцены.

Камерный оркестр из пятнадцати музыкантов, хор из двадцати четырех певцов удивил зрителей исполнением шести песен. Молодой талантливый артист Жасула Абдирахман в роли Ведущего пронизателен и правдив, убедителен и умел. Он сыграл, вдохновенно, вжил в образ. Зрители поверили в тонкую игру актера в роли Ведущего единственного положительного героя, великодушного и доброго, обаятельного и доверчивого, пронизательного и искреннего. Молодой режиссер-постановщик Ерназар Жанатилек остро показал, что, к сожалению, все негативно в обществе.

Герои психологической драмы продают свои души за деньги, их разгулы порой вызывают отвращение. Слабые личности – Диван батыр (артист Оразалы Игилик), Кредитор (артист Сундетхан Дуйсехан), Психи (артист Алихан Алишер, Магжан Омар), Девушка легкого поведения (артистка Жанель Есенгельдина), Муж (артист Азамат Болатов), Жена (артистка Жанслу Толгенова), Наркоман (артист Бибол Байгараев) обречены и нерадивы, подлы и мрочны, грешны и лживы. Они – бранные, нуждающиеся.

Главная идея постановки – поддержка и пробуждение в людских сердцах доброту, сострадание. В стране порой много равнодушия. Но мир держится из-за бескорыстных, добрых людей, крепка их вера, милосердие и надежда на будущее. Психологический спектакль «Безмолвие» («Үнсідік») обескуражил, озадачил астанинских зрителей иносказанием: постановка начинается с минутного молчания героев пьесы. И вдруг зритель понял, что в этом брнном мире молчать нельзя, надо говорить, действовать, думать, бороться, а не созерцать.

Главная идея драмы – в стране порой царит временно неурядица, народ виноват своим молчанием, безмолвием. Главная цель молодого талантливого режиссера Ерназара Жантлека – выявить в образах героев огрехи жизни страны, казахов создан не для вражды, ненависти, а для любви, призывающий к миру, примеру новой жизни, раскрыть веру в величие Человека, желание разделить с ними радость бытия.

В драме показана глубокая психология, характер людей, состояние внутренней души Человека, порой сопровождающееся чувством ошибки, вины, страха и тревожности. Итак, креативно режиссерское решение, в новом звучании музыка. Позитивный настрой постановки



# Безмолвие

не позволяет негативу брать над собой верх: после каждой сцены вопрошающая сдержанность. Спектакль показывает психологию заблудших, униженных людей.

Они порой избавляются от плохих мыслей, говорят горькую правду. У каждого героя пьесы свой взгляд на жизнь, выбор – как и где ему жить. Ведь они озлоблены. Герои спектакля «Безмолвие» Ж.Аликена взвешивают каждый свой сценический шаг, серьезно напрягаются. Держат себя в руках, искренни до конца, набираются смелости, терпения. Ведь власти порой дискредитируют реформы, не увольняют, не выдворяют негодных госслужащих. Взятчики, подхалимы, непотопляемые чиновники – коррупционеры – это клубок одной нити, где всё продается и покупается.

В психологической драме «Безмолвие» А.Аликена герои (Диван – батыр, Кредитор, Наркоман, Психи, Проститутка, молодая семья – Муж и Жена) проходят испытания, бесследны, больны.

Неистовый Кредитор – самоубийца (артист Сундетхан Дуйсехан) утверждает, что мы в этом мире вечные должники перед богом. Неугомонный Кредитор в душе поэт, но, однако, в руках его тринадцать айфонов, шестьдесят тысяч хуaweiнов. Он – пустомеля, мечтает о том, что если бы был акыном. Выиграл бы сто машин – это миллион долларов. Его сокровенная мечта: закрыть Альфу, Жусан, Альянс, БТА, Халык, Центр-кредит, Каспи банки. Оплатить все кредиты, расщочки, жизненные долги. Упрямый, хладнокровный Самоубийца целеустремленно готов уйти из жизни. Серая, как змея, виселица символично свисает над сценой. Кредитор отягощен муками пере-

живаний: долги, безработица, нищета, недуги и тревога. Кредитор – тунеядец предлагает смелые, но неисполнимые идеи, у раскаиывается, то рискует.

Артист Сундетхан Дуйсехан в роли Кредитора прекрасно передает переживания своего героя. Зрителей шокирует монолог Кредитора о поднятии цен, посредничестве во взяточничестве, фиктивности договоров, вымогательстве средств. Показана неопределенность, нестабильность в вихре кредитных проблем, захвативших страну. Кредитор с тревогой рассказывает о своей жизни, остро ощущает на себе беспредел, наглость банкиров.

Пронырливый Диван – батыр



пытается разобраться в себе, сосредоточиться, чтобы не допустить финансовые ошибки, избегает конфликтов. Но неправильно оценивает ситуацию. Порой принимает казусные решения, возникают преграды. Диван – батыр завистлив, хвастлив и заносчив, азартен и самовлюблен. Артист Оразалы Игилик в роли Дивана – батыра яростен и привлекателен, правдив и эмоционален.

Податливая девушка легкого

поведения (артистка Жанель Есенгельдина) – привлекательная женщина, которая сочетает трагедию и горе. Работая разносчицей товаров, становится телом. Она рассказывает про свою бедную, невыносимую жизнь. Талантливая артистка Жансая Омирбекова психологически тонко сыграла роль падшей женщины: ради денег виртуозно гасящие свои сокровенные эмоции. Она страстна, ей свойственны цинизм и рационализм, мечтает о богатом муже, домашнем уюте.

Но в этой жизни всё противопоставлено: деньги и власть, голод и богатство, добро и зло. Она с горечью рассказывает о своей нелёгкой судьбе. Детство в нищете, попрошайничество осталось в памяти Девушки мягкого поведения. Однако, пройдя все грязные испытания, она осталась позитивной, улыбчивой.



Мягкая девушка лёгкого поведения не смогла пройти испытания на порядочность. Её прощальный монолог едок. Много в нём добра, приятно её слушать. Однако окружающая реальная жизнь замучила её – она не меняет свою душу.

Молодой Псих (артист Алихан Алишер) предостерегает в общении, склонен прислушиваться к мнению Медсестры (артистка Аяжан Багдат), чувствует в себе неуверенность. Другой псих (артист Талгат Кенес) не доверяет своей интуиции, его поступок под влиянием порыва заводит совсем не туда.

У чванливого, высокомерного Психа (артист Алихан Алишер) жизнь протекает размеренно, спокойно, без потрясений, у второго уязвимого Сумасшедшего (артист Магжан Омар) на голове символически надето цинковое ведро: стоит надеть ведро – глуп как сивый мерин. Зрители хохочут над его повадками, ужимками и прижимками.

Дискуссионный Псих, двуличный Сумасшедший с горечью рассказывают о родной земле,

переживают закат жизни. Артисты воплотили на сцене усилия, сомнения, волнения своих героев. Несдержанный, уязвимый Психи (артисты Алишер, Магжан Омар) ошарашены лечением в психбольнице, не слушают команды санитаров, требуют свободы. Они одиноки, запутаны в собственных чувствах, мыслях. Их сомнения, страхи перерастают в кошмар.

Жеда определённая часть молодёжи, к сожалению, ленива изменчивы её вкусы на жизнь: формальная учёба, страсть к наживе, корысть и зависть, мало усилий к очной учёбе, знаниям. Боль, обиду испытал Псих (артист Магжан Омар), живёт без удобств, все средства уходят на покупку лекарств. Второй Псих (артист Алишер Алихан) радуется по-своему. Искренен, рачителен. Однако оба Психа озабочены, их объединяет психбольница – палата для душевнобольных. Они говорят горькую правду жизни: безработица и безденежье.

Наркоман (артист Бибол Байгараев) изменился, погряз в рутине, редко общается с одинокой матерью, по-своему проходит его путь самопознания. Он из-за сложившейся безвыходной ситуации понимает, что выхода для него нет – он неизлечим, над ним нависла угроза. Страна озадачена – наркомания угрожает современной молодёжи, поражает её. Наркоман не держит себя в руках, агрессивен и конфликтен.

Режиссер Ерназар Жанатилек велит актёрам Азамату Болатову, Макпалу Дуйсенову уверенность в игре мизансцены «Муж и Жена». Не секрет, в стране появилась нетрадиционная сексуальная ориентация: семья живет и в переносном, и в прямом смысле. В казахской степи не приветствуется гейство, лесбиянство и пьянство, проституция и наркомания, насилие и преступление. Это страшно, мерзко, ужасно.

Душегубы – убийцы – это пожизненно осуждённые, которые несправимы и изворотливы. Зачем им сохраняют жизнь? Живут со всеми удобствами, кормят их пожизненно. Выпускать их нельзя. Мучениками. Семья не исключает разногласия амбициозного Мужа (артист Азамат Болатов) и практичной Жены (артистка Жанслу Толгенова). Они спорят напряжённо, не находят общего языка: ссоры из-за скудной еды, злоупотребления алкоголем, ревности к некому Самату или Сауле, неучастия Мужа в ремонте Крауна на кухне, мизерной зарплаты, дающей прожить только десять дней.

Ссора заканчивается разводом – слышится плач ребенка – итог разлада молодой семьи. Взаимное непонимание, неприятие Мужа, Жены закончилось распадом молодой пары после долгих скандалов, истерик. Супруги не доверяют друг другу, не ждут помощи от окружающих, страдают, им не хватает сил, энергии, чтобы воплотить все свои согласованные задумки в жизнь.

Женщина ищет свою любовь и опору, обжигается. Весть непредсказуемый Муж причиняет ей боль, не защищает и не выслушивает её, не поддерживает.

Пьеса «Безмолвие» Ж.Аликена тонко раскрывает замкнутую жизнь бедных людей, их добрые побуждения. Они сдержанны и смелы, прислушиваются к своему внутреннему голосу.



Сауд Арабия қаласы					Қосақ			Ғарыш дүниесі	Сұлу	Мақалар	Шене
Төңіз	Қалың емес	Эфиопия қаласы	Бұлтақов (айтыскер)	Әйелі (ор.)	Бай болу	Көмкер серіткісі	Сыр үйірі				
	Мейлі		Өрт	Шахматшы	Ұрандату (снв.)	Жастық шаяқ					
		Бытыра	Сүйінбаш өкесі			Молекулалық	Үлгі жатпауы	Ресей қаласы		... жамп	Қасқаран
	Төте	Жер бедері			Арқанды ...						
	Ұлы жүз атасы				Портос досы			Ишан			
		Намыс	Рак дәрігері				Ла...				
Ағаш жараты	Табын	... Шырақ	Груши өзені		Ресей қаласы			Бағалы аяқ		... Бұл (ағылшын министрі)	
Дан кітап	Сығу (снв.)	Аяқ бұйымы	Ски-борд газеті			Жоржик ...	Маса үші	... Клаус			
					Әуен				Тамақ	Қаратпа сөз	Күрделіс материал
	Таңдау	Бөлшектену	Ақылмен	... келдініс	Темекі маркасы	... тесік	Спорт термші				
			Көне қару				Алаула (снв.)	Сұлтанғазы (ақтер)			
	Қапішер	... бермеу		"Бөбек" термині	... Зарлық			Патристик (француз ақылы)	Мат		
			Аспаз (снв.)			Эстон композиторы	Жартас	Өлшем бірлік			Рид (снв.)
Ынжық	Қоқал...	Қазба			Икем	Киелі құс		Ақ ұптақ			
			Цирк алаңы				Ғұлама		Карта ойыны		
	Жаңа жыл сөні	Ортақ үй				Рүксет қызы		Үсен досы			

Дайындаған: Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

ӘЗІЛ-ШЫНЫ АРАЛАС

Бір күні жаңадан келген бастық хатшы қызды шақырып алып: – Е, ана төмендегі кімді шақыр! – депті.

Түсінбеген хатшы қыз: – Ағай кімді шақырайын? – деп сұрапты. Сонда бастық: – Е, шақыр деген соң, шақырсаңшы! – деп одан бетер айқайлапты.

Хатшы қыз шығып кетіп, қабылдау бөлмесінде кімді шақырарын білмей, түкке түсінбей отырса, бір қызметкер келіп қалған ғой. Содан әлгі қызметкерге бар болған жайды айтса, анау ақыл беріпті: – Е-е, қазір кір де «ағай, «кім» орнында жоқ екен, шығып кетіпті» дей сал!

Хатшы қыз ашулы бастыққа кіріп: – Ағай, «кім» орнында жоқ екен, шығып кетіпті, – дейді. Бастық сонда: – Келген соң маған кірсін, – депті жайбарақат.

\*\*\*  
Екі жігіттің әңгімесін: – Сен құрылыста жұмыс істепсің ғой. – Иә.

– Онда қандай маман болдың? – Бәрін істейтінмін... Кірпіш тасыдым, цемент тасыдым, құм тасыдым. – Ол жерден неге шығып кеттің? – Үйімді салып болдым ғой.

\*\*\*  
Бір жігіт емханаға қоңырау шалады: – Дәрігер, көмектесіңізші, мен алтын қасық жұтып қойып едім. – Қашан? – Жиырма жыл бұрын. – Бізге осы уақытқа дейін неге хабарласпағансыз? – Ол кезде ақшадан қысылмап едім...

\*\*\*  
Тергеуші: – Сіз неге көршіңізді жағын сындырдыңыз? Боксшы:

– Ерегісіп тұрғанбыз, бір кезде ойламаған жерден көршімнің оң жағының ұруға ыңғайлы болып ашыла қалмасы бар ма?

\*\*\*  
Әкесі баласына: – Биыл мектеп бітіресің, саған не сатып әперсем екен? – Маған бәрібір, «коробка-автомат» болса болды.

№42 санды шыққан сөзжұмбақтың жауабы

О	Ю	Л	Г	А	А	ТАЛИБ
САМБО	АЯР	ИР				Э
І	О	Р	Р	И	К	К
МЕРКЕ	СИЯПАТ					Х
Д	АНАИ	АЛЕ				Е
К	ЖЕ	Т	АКТ	И	ШУ	М
У	АЙДА	ТАРИФ	Ы	К		
ТАРАҚ	ЕРДАН	І	АҒАЙ			
Р	Г	БАЛТА	А	НЕ	А	Н
ИНЕШЕ	Е	КОЛА	РЕНІШ			
К	Н	РУБАЙ	ЖЕМ	АША		
ОНОРЕ	ЕЗ	А	А	Е	К	С
ВЕНА	АСС	РИНТ	ВА			
Д						
Е		ПАВЛО	ОКА			
	УЛУ	АГУТИН				
	И	ТВЕН	ИТ	А		
Г		КЫН	Н	Б	КААС	
О		Ы	ИНЕ	АЗАРДА		
ТИБСОН	ИКС	БУ	АУ			

Күнде бір сарымсақтан жесеңіз не болады?

Адамдар аурулармен күресу үшін және олардың алдын алу үшін сарымсақтың көмегіне бұрыннан жүгінген. Бірақ оның пайдасы тек осымен шектелмейді. Күнделікті рационға сарымсақ қосудың негізгі себептерін ұсынамыз.

СИРЕК ТҰМАУРАТАСЫЗ

Сарымсақта аллицин деген зат бар: ол сарымсаққа өзіне тән иіс береді. Бұл заттың вирустарға қарсы қасиеті көптеген зерттеулермен дәлелденген. Сондай-ақ ол иммунды жүйені қатайтады. Сарымсақты күніне қанша жеу әрбір адамның аскорыту жүйесі ерекшеліктеріне байланысты. Жалпы күніне 1-2 сарымсақ жеу жеткілікті. Сарымсақты ұсақтағанда аллицин көп мөлшерде бөлінеді. Сондықтан одан барынша пайда алу үшін оны езіп, ұсақтап алған дұрыс.

АУЫЗ ҚУЫСЫ ЖАҒДАЙЫ ЖАҚСАРАДЫ

Күніне бір сарымсақ жеу арқылы тіс еті қабыну ауруларының даму қаупін азайтасыз. Себебі оның құрамында фитонцидтер бар, ал олар күшті бактерицидті әсерге ие.

АЛЛЕРГИЯ ЖИП МАЗАЛАМАЙТЫН БОЛАДЫ

Сарымсақтағы этилацетат аллергендердің енуіне жауап ретінде түзілетін гистамин ақуыздарының бөлінуін азайтады. Сондықтан аллергияға бейім адамдарға күнделікті рационна сарымсақ қосу пайдалы.

ЖАС КӨРІНЕСІЗ

Сарымсақтағы аллицин — күшті табиғи антиоксидант. Рациондағы антиоксиданттардың жеткілікті мөлшері теріңіздің тегістігі мен иілгіштігін сақтауға мүмкіндік береді.

БАУЫРДЫҢ ЖҰМЫСЫН ЖЕҢІЛДЕТЕСІЗ

Бұл орган уытсыздандыру процесінде маңызды рөл атқарады. Бауырда түрлі зиянды заттар зиянсыздандырылады: ауыр металдар, ксенобитотикер және т.б. Сарымсақта бауырдың тазартуға қатысатын ферменттерінің түзілуін арттыратын заттар бар.



massaget.kz

Түсінде бит көрсең...

Шынайы өмірде өзіңіздің немесе жақыныңыздың басы биттеп кетсе, бұл көптеген жағымсыздықтар тудыратыны рас. Одан арылу үшін біраз тырысу керек. Оның үстіне бұл жағдай адамды ұялтады. Бұл шынайы өмірде. Ал түсінде бит көрсеніз, керісінше, жақсы жаңалықтар күтіңіз.

Түсінде бит көру пайданы білдіреді: жалақының өсуі, премия алу, жақсы мәміле, бағалы сыйлық немесе ақшалай табыс. Сондықтан қосымша табыс табу мүмкіндігін жіберіп алмаңыз.

Түсінде битті әйел адам көрсе, бұл оның серігіне сенбей жүргенінен болуы мүмкін. Сіз оны қызғанып, іштей уайымдап жүрген болуыңыз мүмкін. Күмәнданып жүргеннен гөрі онымен ашық сөйлесіңіз.

Егер түсінде битті ер адам көрсе, бұл жақын арада бауды білдіреді. Біреу бұрынғы қарызын қайтаруы немесе сәті түсіп, жұмыста жолыңыз болады.

Егер түсінде кішкентай биттерді көрсеніз, ол да молшылықты білдіреді. Отбасыңызда ешкім қаржылық қиындық көрмейді.

Ал егер бір бит көрсеніз, сәтті сауда жасайсыз. Үлкен бит көрсеніз, арманыңыз орындалады.

Егер битті тарақтан көрсеніз, күтпеген жағымды сыйлық алуыңыз мүмкін.

Егер алуыңыздан битті алып, лақтырып жатсаңыз, қандай да бір жауапкершіліктен арыласыз.

Өз басыңыздағы битті сығып жатсаңыз, ақша тез жұмсалып кетеді. Басқа адамның басындағы битті сығып отырсаңыз, басқа адамның пікірінен қорқасыз, тәуелсізсіз.

Басты қазу — молшылыққа. Науқас үшін бұл тез арада жасулатынын білдіреді.

Битті өлтіру — өз еркіңізбен бағалы мүмкіндікті жоғалту.

massaget.kz

# ҚАЗЫБЕК ҚАЗЫНАСЫ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық Университеті «Кәусар» мәдени-танымдық бірлестігінің жетекшісі, ҚР еңбек сіңірген артисі, профессор Кенжеғали Мыржықбай ағамыздың ұйымдастыруымен ақын, Халықаралық «Алаш» сыйлығының лауреаты, С.Есенин атындағы сыйлық – «Алтын күз» және «Құрмет» ордендерінің иегері, ҚР Парламенті мәжілісінің депутаты, тіл жанашыры Қазыбек Исамен «Өмір-өзен» атты тартымды кездесу өтті.



Тағылымды іс-шараға мемлекет және қоғам қайраткерлері, өнер жұлдыздары, университет басшылығы мен профессор-оқытушылар құрамы және студент жастар қатысты. Кеште 60-тың асқарына шыққан ақынның өлеңдері оқылып,



әндері шырқалды. Сондай-ақ, Қазыбек Жарылқасынұлы көрермендер тарапынан қойылған түрлі сауалдарға жауап беріп, қызықты естеліктерімен бөлісті.

Кеш соңында университет ректоры Ерлан Бәтташұлы ақын кеудесіне Халықаралық «Күлтегін» медалін тақты.

Кештің ертеңінде университетіміздегі рухани шаралардың ұйытқысы Кенжеғали Мыржықбаевтың ҚР Мемлекеттік сыйлықтың иегері атанғанын ел сүйіншіледі.

Ағаларымыздың марапаттары құтты, абыройлары асқақ болсын деген тілектеміз!

Гүлжаз ЕРТАС  
Астана

## ■ HАBАРLАNDYРҮ

### ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЭКОЛОГИЯ, ГЕОЛОГИЯ ЖӘНЕ ТАБИҒИ РЕСУРСТАР МИНИСТРЛІГІНІҢ БАЛЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КОМИТЕТІ ТӨМЕНДЕ КЕЛТІРІЛГЕН ЖОБАЛАР БОЙЫНША ТАЛҚЫЛАУ НЫСАНЫНДА ҚОҒАМДЫҚ ТЫҢДАУЛАР ӨТКІЗІЛЕТІНІ ТУРАЛЫ ХАБАРЛАЙДЫ:

1. «Жөндеу-аналық үйір қалыптастыру және оларды кейіннен жасанды түрде өсімін молайту үшін ғылыми мақсаттарда БалқашАлакөл бассейнінен арал пілмайын (*Acipenser nudiiventris*) алу туралы биологиялық негіздеме 1 наурыз 2023 жыл – 1 қазан 2023 жыл аралығында».

2. «Жөндеу-аналық табындарды қалыптастыру және оларды кейіннен жасанды жолмен көбейту үшін Ертіс бассейнінен Сібір бекіресін (*Acipenser baerii* Brandt. 1869) алу туралы биологиялық негіздеме 1 наурыз 2023 жыл – 30 қазан 2023 жыл аралығында».

3. «Арал қаязын (*Varbus brachycephalus*) ғылыми мақсаттарда АралСырдария бассейнінен жөндеу табынын қалыптастыру және оларды кейіннен жасанды жолмен көбейту үшін алып қою туралы биологиялық негіздеме 1 наурыз 2023 жыл – 1 қазан 2023 жыл аралығында».

4. «Каспий итбалықтарын (*Pusa caspica*) 2023 жылы ғылыми-зерттеу және таңбалау одан кейін қайтадан табиғи ортасына жіберу мақсатында аулауға биологиялық негіздеме».

Жоба Бірыңғай экологиялық порталда <https://ecportal.kz/> «Қоғамдық тыңдаулар» бөлімінде осы хабарландыру жарияланған күннен бастап бес жұмыс күні өткеннен кейін, 31 қазаннан бастап он жұмыс күні ішінде ескертулер мен ұсыныстар беру үшін қолжетімді болады.

Дайындаушы: «БШҒӨО», ЖШС Алматы қ, Сүйінбай даңғылы, 89А, тел. 8(727)383-17-15

## ■ OBIAVLENIE

### КОМИТЕТ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА МИНИСТЕРСТВА ЭКОЛОГИИ, ГЕОЛОГИИ И ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН УВЕДОМЛЯЕТ О ПРОВЕДЕНИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ СЛУШАНИЙ В ФОРМЕ ПУБЛИЧНЫХ ОБСУЖДЕНИЙ ПО СЛЕДУЮЩИМ ПРОЕКТАМ:

1. «Биологическое обоснование на изъятие аральского шипа (*Acipenser nudiiventris*) в научных целях из Балқаш-Алакөлского бассейна для формирования ремонтно-маточных стад и их последующего искусственного воспроизводства в период с 01 марта 2023 года по 01 октября 2023 года»

2. «Биологическое обоснование на изъятие сибирского осетра (*Acipenser baerii* Brandt. 1869) из Ертісского бассейна для формирования ремонтно – маточных стад и их последующего искусственного воспроизводства в период с 1 марта 2023 года по 30 октября 2023 года»

3. «Биологическое обоснование на изъятие аральского усача (*Varbus brachycephalus*) в научных целях из Арало-Сырдарьинского бассейна для формирования ремонтного стада и их последующего искусственного воспроизводства в период с 01 марта 2023 года по 01 октября 2023 года»

4. «Биологическое обоснование на изъятие каспийских тюленей (*Pusa caspica*) для научных исследований и мечения с последующим выпуском в природную среду в 2023 году»

Проект будет доступен на Едином экологическом портале <https://ecportal.kz/> в разделе «Общественные слушания» по истечении пяти рабочих дней с 31 октября для предоставления замечаний и предложений в течение десяти рабочих дней.

Разработчик: ТОО «НПЦРХ», г. Алматы, проспект Су-юнбая, 89А, тел. 8(727)383-17-15

## ОРГАНИЗАЦИЯ ТОВАРИЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ «ИТСАРЫ-2005»

БИН 050140005687, РК, Костанайская обл. Узункольский р-он с. Абай ул. МУСРЕПОВА д. 18 (юридический адрес или адрес регистрации или перерегистрации) сообщает о своей ликвидации. Претензии принимаются в течение двух месяцев со дня опубликования объявления по адресу- РК, Костанайская обл. Узункольский р-он с. Абай ул. МУСРЕПОВА д. 18

Телефон - 8-777-228-94-77.

## ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ - «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380  
«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 ай	қала	429,24	3 ай	қала	1287,72	6 ай	қала	2575,44	12 ай	қала	5150,88
1 ай	ауыл/аудан	447,86	3 ай	ауыл/аудан	1343,58	6 ай	ауыл/аудан	2687,16	12 ай	ауыл/аудан	5374,32

Меншік иесі:  
«Қазақ үні» ЖШС  
**ҚАЗАҚ ҮНІ**  
Президент –  
**Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН**

Бас редактор –  
Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –  
Зейнолла АБАЖАН

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің  
Бас редакторы –  
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы –  
Гүлмира САДЫҚ

**БӨЛІМ РЕДАКТОРЛАРЫ:**

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

**АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:**

Астана тілшілер қосыны:

Азамат ТАСҚАРАУЛЫ  
(8-702-931-89-86)

**Ақмола облысы:**

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

**Арқалық қаласы:**

Нұрсұлтан НҰРМАН  
(8-702-688-84-87)

**Алматы облысы:**

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

**Жезқазған қаласы:**

Жанат АСАНҚАЛИ  
(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

**Қарағанды облысы:**

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

**Қостанай облысы:**

Телен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

**Семей қаласы:**

Рахат АЛТАЙ  
(8-775-998-15-39)

**Түркістан облысы:**

Әбдіғалпайр АЙДАР  
(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)  
Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

**Түркістан қаласы:**

Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

**Тарату бөлімі:**

Астанада:  
Жасулан ИСА  
(8-776-120-19-72)

**Шымкентте:**

Мүтән ИСМАЙЛЫ  
(8-701-692-1340),

**Астанада «Алты Алаш»**

дүңгіршіктерінде сатылады  
(8-701-572-88-47)

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген. Куәлік №13976-Г (Алғашқы куәлік №1270-Г, 01. 08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сайыс келе бермейтінін ескертеміз. Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.

Газеттен шәріріліп басылса, сілтеме жасалуды қашар.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер орталығында беттелді

**АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 400**

**ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380**

**Редакцияның мекен-жайы:**

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3 ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

**Байланыс телефоны:**

8 (727) 398-57-31

**E-mail: qazaquni2000@gmail.com**

**www.qazaquni.kz**

**Кезекші редактор –**

**Дастан ЕЛДЕС**

ТОО «Қазақ үні»  
БИН 000540006784  
ИИК КЗ508560000000385541  
АГФ АО «БанкЦентрКредит»  
г. Алматы, БИК КСЖКЗКХ, Кбе 17  
Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында  
басылды. Алматы қ., С. Мұқанов к., 223 б.  
Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген